ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ

Кўлёзма хуқуқида

УДК 338.98.333.01.339.08(584.4)

УМИРЗАКОВА МЎЪТАБАРХОН НОДИР ҚИЗИ

“Аграр сиёсат ва озик-овкат хавфсизлигини таъминлаш заруряти”

5А2330103-МАКРОИКТИСОДИЁТ МУТАХАССИСЛИГИ БЎЙИЧА

МАГИСТРЛИК АКАДЕМИК ДАРАЖАСИНИ ОЛИШ УЧУН ЁЗИЛГАН ДИССЕРТАЦИЯ

Илмий раҳбар: проф. Эгамбердиев Ф.Т

ТОШКЕНТ 2014

бетлар

Кириш.. 3

1-БОБ. АГРАР СИЁСАТ ВА ОЗИК-ОВКАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ МАЗМУНИ ВА ХАЛКАРО ТАЖРИБА

1.1. Аграр сиёсатни назарий услубий асоалари.................................. 7

1.2. Озиқ-овқат хавфсизлиги: мазмуни вахалкаро тажрибалар.. 16

2-БОБ. УЗБЕКИСТОНДА ОЗИК-ОВКАТ ХАВФСИЗЛИГИ ТАЪМИНЛАШ БОРАСИДА ДАВЛАТ СИЁСАТИ

2.1 Ўзбекистон Республикасида озиқ-овқат таъминоти………… 26

2.2 Мамлакатда озик овкат хавфсизлиги борасидаги сиёсатни амалга оширишда давлатнинг роли.. 35

2.3 Республика иктисодиётининг аграр сохасидаги узгаришлар тахлили.. 44

3-БОБ. ОЗИК-ОВКАТ ХАВФСИЗЛИГИ: ОЗИК-ОВКАТНИНГ МАВЖУД БУЛИШИ, УНИНГ ЕТАРЛИГИ ВА СИФАТИ

3.1 Қишлоқ хўжалиги озиқ-овқат маҳсулотлари етиштириш тузилмасини диверсификациялаш.. 51

3.2. Республикадаагросаноатмажмуинимодернизацияқилиш ватехнологикянгилаш 57

Хулоса ва таклифлар... 64

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати... 66

Кириш

<u>Магистрлик иши мавзусининг долзарблиги</u>. Озиқ – овқат хавфсизлиги миллий иқтисодий хавфсизлик тизимида муҳим ўрин тутади. Ҳар қандай мамлакатда озиқ–овқатга бўлган эҳтиёж унинг фуқаролари эҳтиёжларининг бирламчиси бўлиб ҳисобланади. Шунинг учун ҳам аҳолини озиқ –овқат билан таъминлаш, уларнинг эҳтиёжларини тўлиққондириш, озиқ –овқат маҳсулотларининг сифатини яхшилаш масалалари доимо эътиборда турадиган масалалардандир. Мамлакатда, у ривожланган бўладими, ёки ривожланаётган бўладими, озиқ – овқат хавфсизлигини таъминлаш миллий иқтисодиёт ривожланишига, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш муаммоларини ҳал этишга, ижтимоий барқарорликни мустаҳкамланишига катта таъсир кўрсатади. Озиқ–овқат хавфсизлигини таъминлаш қишлоқ хўжалиги соҳасининг ривожланганлик даражасига, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш кўрсаткичларига боғлиқ бўлиб ҳисобланади. Ушбу соҳанинг ривожланиши эса ўз навбатида иқлим шароитларига, табиий омилларга маълум даражада боғлиқдир.

Озиқ – овқат хавфсизлиги ва уни таъминлаш масаласи бевосита иқтисодий хавфсизликни таъминлаш билан чамбар-час боғлиқдир. Таъкидлаш жоизки, озиқ – овқат хавфсизлиги муаммосини ҳар томонлама ҳал этилиши мамлакат аҳолисининг фаровон ҳаётини таъминлаш, турмуш даражасини ошириш, сифатли озиқ – овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини қондиришнинг муҳим омили бўлиб ҳисобланади.

Ҳозирги даврда озиқ –овқат хавфсизлиги дунё миқёсида глобал муаммога айланиб бормоқда. Шунинг учун ҳам унинг ўрганилиши иқтисодий, ижтимоий, сиёсий жиҳатдан муҳим аҳамият касб этади.

Таъкидлаш жоизки, инсоннинг тўйиб овқатланишга ва очликдан ҳимояланишга бўлган ҳуқуқи 1948 йилда қабул қилинган инсон

ҳуқуқлари тўғрисидаги Ҳалқаро билл ва 1966 йилда қабул қилинган иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги Халқаро пактнинг ажралмас қисмини ташкил этади. Инсоннинг бундай ҳуқуқлари 1989 йилда қабул қилинган болалар ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенцияда ва бошқа халқаро ҳужжатларда ҳам ўз ифодасини топган.

Мутахассисларнинг фикрича, дунё иқтисодиётидаги таркибий ўзгаришлар озиқ-овқат маҳсулотларига нархларни ошишига олиб келмоқда. Шунинг учун ҳам озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш масаласи жуда кўп мамлакатларнинг миллий сиёсатидаги устуворликлари қаторидан ўрин олмоқда. Бундай ҳолат ушбу масалага алоҳида эътибор қаратишни тақозо этади. Мана шу ҳолат битирув–малакавий иши учун мавзу танлашимизга асос бўлди.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Озиқ – овқат хавфсизлигини таъминлаш масалалари кўплаб хорижлик ва мамлакатимиз олимлари томонидан кенг ўрганилган ва хозирда ҳам ушбу масалаларга жуда катта эътибор қаратилмоқда.

Озиқ – овқат хавфсизлиги миллий хавфсизлик, иқтисодий хавфсизлик тизимининг таркибий қисми сифатида бутун дунёда шу муаммолар билан шуғулланувчи олимларининг эътиборини тобора кўпроқ тортмоқда. Ўзбекистонда эса миллий хавфсизлик, иқтисодий хавфсизлик, озиқ – овқат хавфсизлиги муаммоларини ҳал этишнинг илмий ва амалий жиҳатлари, Ўзбекистонда озиқ – овқат хавфсизлигини таъминлаш омиллари ва истиқболлари республиканинг иқтисодчи – олимлари – Т.Ахмедов, Х.Абулқосимов, Р.Алимов, И. Искандаров, А.Ишмухамедов, А.Исаходжаев, А.Исажонов, А.Расулев, А. Ортиқов, Д.Тростянский, Д. Темиров, А. Хўжабековлар томонидан ўрганилган.

Магистрлик ишининг мақсади ва вазифалари. Озиқ-овқат хавфсизлиги муаммоларини ўрганиш асосида уларни ҳал этиш

борасидатаклифлар ишлаб чиқиш битирув – малакавий ишнинг мақсади бўлиб ҳисобланади.

Ушбу мақсаддан келиб чиқиб, ундақуйидаги **вазифалар** ҳал этилди:

-озиқ-овқат хавфсизлигининг иқтисодий хавфсизлик тизимида тутган ўрни кўрсатиб берилди;

- республикада озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда давлатнинг роли кўрсатиб берилди;

- Ўзбекистонда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг ҳозирги кундаги ҳолатининг таҳлили амалга оширилди;

- агросаноат мажмуини модернизация қилиш ва технологик янгилаш озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг асосий йўналишлари сифатида кўриб чиқилди.

Магистрлик ишининг предмети. Озиқ-овқат хавфсизлиги ни таьминлаш борасида вужудга келувчи мунасабатлар йигиндиси ишнинг предмети бўлиб ҳисобланади.

Магистрлик ишининг объекти. Ўзбекистон Республикаси агросаноат комплексига кирувчи корхона ва муассасалар ишнинг объекти бўлиб ҳисобланади.

Магистрлик ишининг назарий ва услубий асослари. Иқтисодчи олимларнинг ўрганилаётган муаммоларга бағишланган илмий ишлари, илмий адабиётлар, дарсликлар, матбуотда эълон қилинган илмий мақолалар, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларидаги муаммога тегишли фикр ва мулоҳазалар битирув–малакавий ишнинг назарий ва услубий асосини ташкил этади. Унда Ўзбекистон Республикаси Қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари, Вазирлар Маҳкамаси Қарорлари, турли меъёрий хужжатлар, Иқтисодиёт вазирлиги, Давлат статистика қўмитаси маълумотларидан фойдаланилди. Ишни тайёрлашда

статистик методлар, гуруҳлаш, иқтисодий ва қиёсий таҳлил, таққослаш усуллари қўлланилди.

Магистрлик ишидагиянгилик элементлари ва ишнинг амалий аҳамияти.

Республикада озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш муаммоларни ҳал этиш бўйича ишлаб чиқилган таклифлар, айрим боблардан битирув малакавий ишлари ҳамда магистрлик диссертацияларини тайёрлашда, «Иқтисодий хавфсизлик» фанидан маърузалар ўқиш ва амалий дарслар ўтишда фойдаланилиши мумкинлиги ишнинг амалий аҳамиятини кўрсатади

Магистрлик иш кириш, учта боб, хулоса ва таклифлар, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

Магистрлик ишининг кириш қисмида мавзунинг долзарблиги асосланган, ўрганилганлик даражаси кўрилган, мақсад ва вазифалари, объекти ва предмети белгиланган.

Магистрлик ишининг биринчи бобида АГРАР СИЁСАТ ВА ОЗИК-ОВКАТ ХАВФСИЗЛИГИ: МАЗМУНИ ВА МОХИЯТИ куриб чикилди.

Ишнинг иккинчи бобида Ўзбекистонда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш борасидаги давлат стратегияси кўриб чиқилди. Ушбу бобда мамлакатда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш борасида амалга оширилган ислоҳотлар ва бунда давлатнинг ролини очиб бериш масаласига алоҳида аҳамият берилди. Ўзбекистонда озиқ – овқат хавфсизлиги кўрсаткичлари ва уларнинг таҳлили амалга оширилди.

Тадқиқот ишининг учинчи бобида ОЗИК-ОВКАТ ХАВФСИЗЛИГИ: ОЗИК-ОВКАТНИНГ МАВЖУД БУЛИШИ, УНИНГ ЕТАРЛИГИ ВА СИФАТИ кўриб чиқилган. Унда Ўзбекистонда озиқ–овқат хавфсизлигини таъминлаш воситаларидан самарали фойдаланиш, агросаноат мажмуасини ривожлантириш асосий йўналишлар сифатида таклиф этилган

1-БОБ. АГРАР СИЁСАТ ВА ОЗИК-ОВКАТ ХАВФСИЗЛИГИ: МАЗМУНИ ВА ТАЖРИБА

1.1 Аграр сиёсатнинг назарий асослари

Ижтимоий йўналтирилган барқарор, эркин бозор иқтисодиётига, кучли демократик ҳуқуқий давлатни барпо этиш мақсадида республиканинг барча соҳаларида, жумладан, қишлоқ хўжалигида улкан ҳуқуқий, ташкилий, иқтисодий ҳамда ижтимоий ислоҳотлар давлат раҳбарлигида босқичма-босқич амалга оширилмоқда. Даставвал, қишлоқ хўжалигида эркин бозор иқтисодиёти муносабатларини мустаҳкам барпо этилишини, юритилишини таъминлаш қобилиятига эга бўлган ҳуқуқий асоси яратилиб, ривожлантирилмоқда. Бунга республика Олий Мажлиси Сенати томонидан қабул қилинган қонунлар, Президентнинг Фармонлари ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари яққол далил бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг: “Ўзбекистон Республикаси Конституцияси”, “Мулк тўғрисида”ги, “Ижара тўғрисида”ги, “Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисида”ги, “Инвестициялар тўғрисида”ги, “Чет эл инвестициялари тўғрисида”ги, “Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида”ги, “Меҳнат кодекси”, “Ер кодекси”, “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги, “Тадбиркорлик тўғрисида”ги, “Қишлоқ хўжалик кооперативлари (ширкатлар) тўғрисида”ги, “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги; янги таҳрирда, “Қишлоқ хўжалик корхоналарини санация қилиш тўғрисида”ги қонунлари, Вазирлар Маҳкамасининг “2005-2007 йилларда фермер хўжаликларини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, “Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари контрактация шартномаларини тузиш ва бажариш тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш тўғрисида”ги қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Иқтисодий ислоҳотларни янада чуқурлаштириш, хусусий мулк манфаатларини ҳимоя қилиш ва

тадбиркорликни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, “Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармонлари ва бошқалар, соҳани ислоҳқилишнинг ҳуқуқий асосини яратади.

Яратилган ҳуқуқий асос негизида қишлоқ хўжалигида амалга оширилиши зарур бўлган ташкилий, иқтисодий ҳамда ижтимоий ислоҳотларнинг моҳияти ниҳоятда муҳим қуйидаги ҳолатларни шакллантиришга қаратилгандир:

-қишлоқ хўжалигини эркин бозор иқтисодиёти талаблари асосида бошқаришни барпо этиш, такомиллаштириш;

-мулкчиликнинг турли хилдаги шаклларини барпо этиб, самаралисини ривожлантириш;

-қишлоқда бозор мулкий муносабатларини барпо этиш, ривожлантириш ва эркинлаштириш;

-тармоқда турлича мулкчиликка асосланган субъектларни барпо этиш, уларга эркин фаолият кўрсатиш учун зарур шароитлар яратиш;

-қишлоқда мулкдорлар синфини яратиш, уларнинг мулкий онгини юксалтириш;

-барча турдаги иқтисодий муносабатларни чуқурлаштириш ва эркинлаштириш;

-аҳолининг даромадининг ўсишини таъминлаш;

-қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантириш;

-

тармоқдақишлоқхўжаликмаҳсулотлариниишлабчиқаришдатаркибийўзг аришинитаъминлаш;

-аҳолини, қайта ишлаш саноатини қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан таъминлашни юксалтириш, рағбатлантириш;

-аҳолини ижтимоий жиҳатдан таъминланганлигини яхшилаш ва бошқалар;

-ўтиш даврида уларни таъминлаш мақсадида қишлоқ хўжалигида ер, сув, мулк, ташкилий-таркибий, молия-кредит, солиқ, нарх, инвестиция ҳамда инновация ва бошқа ислоҳотлар ўзаро боғлиқҳолда амалга оширилмоқда.

Ер, сув ресурсларига эгалик қилишнинг ҳуқуқий асоси Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 55-моддасида “Ер... сув... умуммиллий бойликдир, улардан оқилона фойдаланиш зарур ва улар давлат муҳофазасидадир”[1]- деб таъкидланган. Республиканинг жами ер майдонига умуммиллий бойлик, давлат мулки сифатида эгалик қилиш ҳуқуқи Ўзбекистон Олий Мажлис зиммасига юклатилган. Олий Мажлис томонидан ўз ваколатидаги ер муносабатларининг айрим масалаларини ҳал қилишни халқ депутатлари қишлоқ, шаҳар, поселка, туман ҳамда вилоят кенгашлари ва уларнинг ижроия қўмитўлари зиммасига юкланган. Улар ер кодекси ва бошқа қонунларга асосланган ҳолда ерлардан оқилона самарали фойдаланишни таъминлаш мақсадида фойдаланувчиларга маълум муддатга ҳақ тўлаш эвазига фойдаланиш учун бермоқдалар, чекланган миқдордаги ерларни ким ошди савдосида сотмоқдалар. Демак, улар ер ислоҳотини амалга оширишга маъсулдорлар. Ислоҳот натижасида республикада яшаётган фуқароларга умрбод фойдаланиш учун 650 минг гектарга яқин ер берилди. Шунинг билан биргаликда 2005 йилнинг 1 июлига 121,6 мингта фермер хўжаликларига 3666,4 минг гектар ер узоқ муддатга (30 йилдан 50 йилгача) фойдаланиш учун ижарага берилди. Улар ердан фойдаланаётганликлари учун ер солиғини тўлайдилар.

Шу даврда чекланган миқдордаги ер бино-иншоотлари билан биргаликда хусусий мулк сифатида сотилган. Демак, ер ислоҳоти: узоқ

---

[1]Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 1993.

муддатга ижарага, умрбод фойдаланишга бериш ҳамда сотиш орқали амалга оширилмоқда.

Демак, келажакда қишлоқ хўжалигида асосий қишлоқ хўжалик маҳсулотларини фермер хўжаликлари етиштириб беради, лекин, шунинг билан биргаликда эркин рақобат асосида бошқа мулкчиликка асосланган корхоналар ҳам фаолият кўрсатиш имкониятига эгадир.

Республикада қишлоқ хўжалик тармоғини бошқарилишини самарали бўлишлигини таъминлаш мақсадида қуйидаги ташкилий ислоҳотлар амалга оширилди. Мустақилликнинг дастлабки йилларида мамлакат қишлоқ хўжалигини ҳамда у билан боғлиқ бўлган тармоқларни бошқариш билан:

Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги Вазирлиги, Республика мелиорация ва сув хўжалиги Вазирлиги, Ўрмон хўжалиги Вазирлиги, "Мева сабзавот узум саноати" акциядорлик жамияти, Давлат сув хўжалиги қурилиши қўмитаси;

Давлат ер ресурслари қўмитаси, "Ўзгўштсаноати" акциядорлик жамияти ва бошқа ташкилотлар шуғулланганлар. Булар бошқаришни бозор иқтисоди талаблари асосида самарали бошқарилишини таъминлай олмадилар. Шунинг учун ҳам уларнинг фаолиятини уйғунлаштириш натижасида бошқарилиши қулай бўлган ихчам Вазирликлар, компаниялар ҳамда давлат қўмитўлари шакллантирилди. Ҳозирги даврда Ўзбекистон қишлоқ ва сув хўжалиги Вазирлиги, Республика деҳқон ва фермер хўжаликлари уюшмаси, Ўзмевасабзавотузум холдинг компанияси, Ўзқишлоқмашлизинг компанияси, Ўздонмаҳсулот акциядорлик компанияси, Ўзагромашсервис компанияси ва бошқа ташкилотлар фаолият кўрсатмоқдилапр. Уларни келажакда янада такомиллаштириш талаб этилади.

Ташкилий ислоҳотлар билан биргаликда таркибий ўзгартиришлар ҳам амалга оширилмоқда. Республикада пахта яккахокимлигининг

салбий оқибатларига барҳам бериш мақсадида пахта экиладиган майдон қисқартирилиб, ўрнига асосан ғалла экила бошланди.

Шунинг натижасида ғалла ишлаб чиқариш миқдори 2005 йилда 6 млн. тоннага етказилди. Ғалла мустақиллиги сиёсатининг амалга оширилиши республика аҳолисини дон маҳсулотларига бўлган талабини тўлиққондирди.

Қишлоқ хўжалик субъектларининг фаолиятларини ривожлантириш, унинг самарадорлигини юксалтириш мақсадида тармоқда молия, кредит, солиқ ва баҳолар ислоҳоти амалга оширилмоқда. Мустақилликкача қишлоқ хўжалик корхоналари асосан давлат бюджетидан ажратилаётган маблағҳисобидан молиялаштирилган. Улар етиштирган барча маҳсулотларни давлат томонидан марказдан ўрнатилган харид нархларда асосан давлатнинг вакил ташкилотлари томонидан сотиб олинган. Бунда уларга ўз маҳсулотларини сотишда мустақиллик, яъни эркинлик берилмаган. Ўша йилларда хўжаликларга турли хилдаги кредитларни белгиланган тартибда давлат банки берган. Сабаби бошқа банклар бўлмаган. Қишлоқ хўжалик корхоналари 8 та хилдаги солиқларни белгиланган ставкаларда талаб келганлар. Тармоқда эркин бозор муносабатларини шакллантириш жараёнида нодавлат мулкчилигига асосланган субъектларни молиялаштириш тартиби тубдан ўзгарди.

Уларнинг фаолиятини молиялаштириш асосан ўзларининг маблағлари эвазига амалга оишрилмоқда. Унинг манбаси бўлиб маҳсулот етиштириб сотиш, хизмат кўрсатиш натижасида олаётган пул даромадлари, асосий воситаларнинг эскириши оқибатида шаклланаётган амортизация фонди, ишлаб чиқариш воситаларини сотишдан олинаётган пул тушумлари ҳамда уларнинг фойдалари ҳисобланади. 2004 йилдан бошлаб, давлат буюртмалари миқдоридаги пахта ҳамда ғаллани ишлаб чиқариш учун зарур бўлган маблағлар

давлат тижорат банклари томонидан бериладиган имтиёзли кредитлар эвазига қопланмоқда. Шу манбалардаги маблағлар етишмаган ҳолларда қишлоқ хўжалик корхоналари давлат, тижорат банкларининг, хориж давлатларининг нодавлат корхона, ташкилотларнинг, хомийларнинг ва бошқаларнинг вақтинча бўш бўлган маблағларини жалб этмоқдалар.

Қишлоқ хўжалигида ирригация-мелиорация ишларини, экологик тадбирларни амалга оширишга маълум миқдордаги маблағ давлат бюджетидан ажратилмоқда. Лекин бу маблағлар таъкидланган ишларни тўлиқ амалга оширилишини таъминлай олмайди. Шунинг учун келажакда қишлоқ хўжаликдаги молия-кредит ислоҳотларини янада кенгайтириб, чуқурлаштириш мақсадга мувофиқдир.

Қишлоқ хўжаликкорхоналаритомониданетиштирилаётганпахтахомашёсинингҳамдағалланинг 50 фоизигадавлатбуюртмаларимавжуд. Уларнидавлаттомониданбелгиланганҳариднархларда, қолганқисмини, шунингдек, бошқамаҳсулотларниэркин, келишилганнархлардахоҳлаганмиқдордаэркинсотишимкониятигаэгалар. Бужараёнқишлоқхўжаликмаҳсулотларинингмаълумдаражадаэркинлашганлигидандалолатберади. Лекиндавлатхариднархлариичкиважаҳонбозоридагинархларданпаст. Аммоқишлоқхўжаликсубъектларитомонидансотиболинаётгансаноаткорхоналарнингмаҳсулотларинингэркиннархларийилсайинюқорисуръатлардаошиббормоқда. Оқибатдақишлоқхўжаликмаҳсулотларинингнархибилансотиболинаётгансаноатмаҳсулотларинингнархлариўртасидаломутаносибликмавжуд.

Шунинг натижасида қишлоқ хўжалиги корхоналари томонидан яратилаётган соф фойданинг тўлайгина қисми саноат корхоналарнинг ихтиёрига ўтиб кетмоқда. Бу масалани ижобий ҳал этиш учун давлат

томонидан мақсадли дастурларни ишлаб чиқиш талаб этилади. Улар барча қатнашчиларнинг ўзаро манфаатларини эътиборга олган бўлиши лозим.

Аграр тармоқда амалга оширилаётган ислоҳотлар тармоқҳамда мамлакат иқтисодиётининг ривожланишига катта ҳисса қўшмоқда. Бу ҳақда республика Президенти И.А.Каримов Олий Мажлиси қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма Мажлисидаги маърузасида қуйидаги фикрларини билдирганлар. “Аваламбор, иқтисодиётнинг барқарор ўсиши таъминланди, макроиқтисодий ва молиявий барқарорлик мустаҳкамланди... Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми ўтган йили 10,1 фоизга ошди. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ташкил этиш тизими тубдан ўзгармоқда, фермерлик қишлоқда хўжалик юритишнинг энг истиқболли ва самарали шакли сифатида етакчи ўринни эгалламоқда”[1],- деб якун ясаган. Лекин, эришилган натижалар ҳозирги ўсиб бораётган талабни тўлиққондира олмайди. Шунинг учун ҳам аграр тармоқда амалга оширилаётган “бозор ислоҳотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни янада эркинлаштириш”[2] асосий устувор вазифа эканлигини Президент томонидан белгиланган. Энг асосий устувор вазифа мамлакатни модернизация қилиш ва аҳолига муносиб турмуш шароитини яратиб беришдир.

Уни ҳал этиш мақсадида қишлоқ хўжалигини модернизация этиш натижасида тармоқни янада юқори суръатлар билан ривожлантиришни таъминлаш зарур. Бунинг учун қишлоқ хўжалигидаги хусусий тармоқни устувор даражада ўсишини таъминлашга эришиш лозим. Бунинг билан биргаликда “... кичик бизнес ва фермерликни ривожлантириш

[1]Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни медернизация ва ислоҳ этишдир. –Т.: Ўзбекистон, 2005. 68-70-бетлар.
[2]Шу манбанинг 76-б.

борасидаги ишларни чуқурлаштириш ва кўламини кенгайтириш"[1] аграр ислоҳотининг устувор йўналиши деб белгиланган. Уларни ижобий ҳал этилишини таъминлашга қаратилган аниқ чора тадбирлар ҳам белгиланган. Фермерликни устувор суръатларда ривожлантириш учун қуйидаги масалаларга алоҳида эътибор бериш:

-давлат тузилмаларининг қишлоқда тадбиркорлик, кичик бизнес субъекти ҳисобланган фермерлик фаолиятига аралашувини янада чеклаш;

-фермерларни тандер асосида танловини ўтказиш, уларга ер ажратиш ишларини ошкораликда, барча қонунлар талаби асосида адолатли тарзда амалга ошириш, тендер комиссиясининг аъзолигига етук, тажрибали, билимдон, ҳалол маънавиятли раҳбар, мутахассисларни жалб этиш, унинг фаолиятини тўлиқ компьютерлаштириш;

-фермерларга узоқ муддатга фойдаланиш учун ажратиб берилаётган ерларнинг сифатини яхшилаб, унумдорлигини юксалишини таъминлашга қаратилган тадбирларни ўз вақтида сифатли амалга оширилишини таъминлайдиган миқдорда маблағларни давлат бюджетидан ажратиш имкониятларини яратиб бериш;

-айрим қишлоқ хўжалик маҳсулотларига белгиланаётган давлат буюртмасини ривожланган давлатларда қўлланилаётган ўзаро манфаатли давлат дастурлари билан алмаштириш;

-фермерлик фаолиятини молиялаштириш, кредитлаштириш ишларини соддалаштириш, шартларининг юкини юмшатиш, муддатларини ва ставкаларини ўзаро манфаатли бўлишини таъминлаш;

-фермерлик фаолиятида зарур бўлган ишлаб чиқариш воситаларини эркин сотиб олиш ва ўз маҳсулотларини мустақил сотиш

---

[1]Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни медернизация ва ислоҳ этишдир. –Т.: Ўзбекистон, 2005. 82-бет.

учун бозорларга чиқиш (нақд пулларини ўз вақтида олиш) имкониятларини кенгайтириш;

-фермерларга барча турдаги хизматларни кўрсатадиган субъектларни ташкил этиш бозор инфратузилмасини шакллантиришни, уларни моддий ресурслар ва техникалар, кадрлар билан таъминлаш билан боғлиқ бўлган жараёнларни жадаллаштириш;

-фермер хўжаликлари тўлаётган солиқ ва тўловлар мазмунини, тартибини ҳамда ставкаларини қайта кўриб чиқиш;

-фермер хўжаликларига чет эл инвестицияларини жалб этиш масалаларига кўмаклашиш ва бошқалар мақсадга мувофиқдир.

1.2 Озиқ-овқат хавфсизлиги: мазмуни ва халкаро тажрибалар

Озиқ-овқат хавфсизлиги тушунчаси биринчи бор 1974 йилда Жаҳон озиқ-овқат саммитида таклиф қилинган бўлиб, “озиқ-овқат истеъмолининг барқарор ўсишини таъминлаш ҳамда ишлаб чиқариш ҳажми ва нархларнинг ўзгаришларини қоплаш учун асосий озиқ-овқатларнинг дунёда етарли жамғармалари ҳар доим мавжудлигини” англатади. [3] Кейинги йилларда озиқ-овқат маҳсулотларининг хавфсизлиги ва тўйимлилиги ҳамда шахсий ҳоҳишларни ҳам инобатга олиш мақсадида озиқ-овқат хавфсизлиги тушунчаси кенгайтирилди. Озиқ-овқат хавфсизлиги соҳасида мавжуд замонавий адабиётда 200 дан ортиқ тушунча ва 450 кўрсаткич мавжуд[4]. (1.1-киритмада Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти (фАО) томонидан белгиланган кўрсаткичлар келтирилган). Озиқ-овқат хавфсизлигига оид кўп тушунчалар ва кўрсаткичлар мавжудлигига қарамай, мазкур ғоянинг ўта муҳимлигини ҳамма эътироф этган.

1996 йилда Жаҳон Озиқ-овқат хавфсизлиги саммити озиқ-овқат хавфсизлигини шарт сифатида белгилади: “...барча одамлар ўз озиқланиш эҳтиёжлари ва шахсий ҳоҳишларига биноан ҳамда фаол ва

---

[3]Бирлашган Миллатлар Ташкилоти. 1975. Жаҳон озиқ-овқат конференцияси ҳисоботи, Рим, 5–16 ноябрь 1974 йил. нью-Йорк (United Nations. 1975. Report of the World Food Conference, Rome 5–16 November, 1974. New York). 2 Hoddinott (1999) FSA (Россия) ва Maxwell, S. & Smith, M. 1992.Уйхўжаликларнингозиқ-овқатхавф- сизлиги: ғоявийизланиш. In S. Maxwell & T. R. Frankenberger, eds. Уйхўжаликлариозиқовқатхавфсиз- лиги: ғоялар, кўрсаткичлар, ўлчовлар: техниктадқиқот. ньюЙорквaРим:

[4]ИфАД (Hoddinott (1999) FSA Russia and Maxwell, S & Smith, M. 1992. Household food security: a conceptual review. In S. Maxwell & T. R. Frankenberger, eds. Household Food Security: Concepts, Indicators, Measurements: A Technical Review. New York and Rome: UNICEF and IFAD).

соғлом ҳаётни таъминлаш учун етарли миқдорда хавфсиз ва тўйимли озиқ-овқат маҳсулотларига жисмонан ва иқтисодий жиҳатдан эга бўла олиши.” [5]

2001 йилда озиқ-овқат хавфсизлиги ғоясига жисмоний ва иқтисодий имкониятдан ташқари ижтимоий имконият тушунчаси ҳам қўшилди.

Ҳозирги ФАО белгилаган тушунча мазкур қўшимча жиҳатни қуйидагича акс эттиради: “барча одамлар одамлар ўз озиқланиш эҳтиёжлари ва шахсий ҳоҳишларига биноан ҳамда фаол ва соғлом ҳаётни таъминлаш учун етарли миқдорда хавфсиз ва тўйимли озиқ-овқат маҳсулотларини эга бўлиш учун жисмонан, иқтисодий ва ижтимоий имкониятларга эгалиги озиқ-овқат хавфсизлиги таъминланди деганидир”. [6]

1.1-киритма.

ФАО нинг жаҳонда озиқ-овқат хавфсизлиги кўрсаткичлари

1. Жаҳондаги ғалла жамғармаларининг истеъмолга нисбатан кўрсаткичи: жаҳонда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш учун 17–18% зарурдир.

2. Жамғармаларнинг бешта асосий экспортерларга бўлган талабларга кўрсаткичи.

3. Бешта асосий экспортерлардаги ўз ички истеъмоли ҳамда экспортга нисбатан захиралари.

4. Уч асосий импортерларда донли экинлар ҳосили (Хитой, Ҳиндистон ва Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги).

[5]ФАО. 1996. Жаҳондаозиқ-овқатхавфсизлигитўғрисидаРимДекларациясиваЖаҳонозиқ-овқатсаммити
чораларрежаси. Жаҳонозиқ-овқатсаммити 1996 йил 13–17 ноябрь. Рим (FAO. 1996. Rome Declaration on World
Food Security and World Food Summit Plan of Action. World Food Summit 13–17 November 1996. Rome).

[6]ФАО. 2002. Жаҳондаозиқовқатхавфсизлигитаъминланмагани 2001. Рим (FAO. 2002. The State of Food
Insecurity in the World 2001. Rome).

5. Кам даромадли ва озиқ-овқат танқис бўлган мамлакатларда (КДОТМ) донли экинлар етиштирилиши.

6. Ҳитой ва Ҳиндистондан бошқа КДОТМларда етиштирилган маҳсулот.

Манба: ФАО. 1999. Қишлоқ хўжалиги бозорлари ва озиқ овқат хавфсизлигига Уругвай раундининг

таъсирини баҳоси. CCP 99/12 Rev. Рим, ФАО. октябрь 1999

ФАО мутахассислари фикрига кўра озиқ-овқат хавфсизлиги жиҳатидан аҳвол озиқ-овқат хавфсизлиги кўрсаткичлари, таъминот барқарорлиги, эга бўлиш имконияти ва соғломлиги билан белгиланади.[7] Улар қуйида батафсил белгиланган.

Барқарорлик: озиқ-овқат таъминоти узилмаслиги учун аҳоли, оила ёки алоҳида шахс ҳар доим озиқ-овқатга эга бўла олиши лозим. Улар кутилмаган ҳодисалар (ма-салан, иқтисодий ёки иқлимий бўҳрон) ёки циклик ҳодисалар (масалан, иқлимий озиқ-овқат танқислиги) туфайли озиқ-овқатдан узилиб қолмаслиги лозим.

Озиқ-овқат мавжудлиги: зарур сифатли озиқ-овқат маҳсулотларининг зарур миқдорда ички ишлаб чиқариш ёки импорт орқали (шу қатори озиқавий кўмак) таъминоти. Озиқ-овқат мавжудлигининг энг кўп қўлланилувчи воситаси калорияларда ҳисобланувчи жон бошига кундалик энергия сарфидир (КЭС). фАО услубларига кўра КЭС кўрсаткичи озиқ-овқат балансига асосланган озиқа истеъмоли турига биноан ҳисобланади. фАО муайян товарларни озиқ-овқат таъминотининг турли манбалари (ишлаб чиқариш, жамғармалар, савдо) ва маҳсулотлардан турли мақсадларда фой- даланишга (ёки истеъмол) (ем, уруғлик, саноатда фойдаланиш, чиқитлар) оид маълумотлардан фойдаланиб, озиқ-овқат балансларини ҳисоблайди. [8]

---

[7] ФАО. 2006. Озиқ-овқатхавфсизлиги. Таҳлилий мақола, 2 нашр, 2006 йил июни (FAO. 2006. Food Security. Policy Brief, Issue 2, June 2006).

[8] Ф АО (2003) Россия Федерациясида озиқ-овқат хавфсизлиги. Рим (FAO (2003) Food Security in the Russian Federation. Rome).

озиқ-овқатга эга бўла олиш: тўйимли озиқланиш учун зарур озиқаларга эга бўлиш мақсадида зарур ресурслардан фойдаланиш учун жисмоний, иқтисодий ва ижтимоий имкониятлар. Озиқ-овқатнинг жисмоний таъминоти озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмолчилар талаб қилган миқдор ва танловда бозорда мавжудлиги ҳамда аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш учун инфратузилма бўлишини назарда тутади. Иқтисодий имконият аҳолининг барча ижтимоий қатламлари етарли миқдорда озиқ-овқат маҳсулотларини харид қилишга қурби етишини билдиради. Бошқача айтганда, иқтисодий имконият уй хўжаликлар озиқ-овқат хариди учун етарли даромадга эгалиги ва мамлакат озиқ-овқат импорти учун етарли хорижий валютага эгалигини билдиради.[9] Ижтимоий имконият маданият ёки диндан қатъи назар, бутун аҳоли одилона тарзда озиқ-овқат таъминланишини англатади.

Фойдаланиш: мувофиқ озиқланиш, тоза сув, санитария ва соғлиқни сақлаш орқали озиқ-овқат истеъмол қилиш билан барча физиологик эҳтиёжлар қондирилувчи ҳолатга етиш.

Бирор кўрсаткичга етишмаслик озиқ-овқат хавфсизлиги даражаси пастлиги ёки озиқ- овқат етишмаслигига олиб келади. Озиқ-овқат етишмаслиги шундай вазиятки, аҳоли ме- ъерда ўсиш, ривожланиш ҳамда фаол турмуш тарзи учун зарур бўлган хавфсиз ва тўйимли озиқ-овқатларни етарли миқдорда ололмайди. Озиқ-овқат етишмовчилиги ёки озиқ-овқат хавфсизлиги даражаси пастлиги аҳоли орасида

[9]Сигот, A. J. (1998).СаҳроиКабирданжанубдаАфрикадаозиқ-овқатхавфсизлиги: давлатванодавлатташ- килотларроли. HUGG халқаросимпозиуми, Дурбан, ЖанубийАфрика (Sigot, A. J. (1998). Food Security in sub- Saharan Africa: the role of governmental and nongovernmental organizations. HUGG International Symposium, Durban, South Africa).8 фAO (2004) Жаҳондаозиқ-овқатхавфсизлигитаъминланмагани 2004.Рим (FAO (2004) The State of the Food Insecurity in the World 2004.Rome) 9 http://www.unicef.org/media/media_45490.html 10 фAO (2004) Таҳлилиймақола. The State of the Food Insecurity in the World 2004. Rome) 9

қониқарсиз озиқланишга олиб келиб, у ўз навбатида одамлар, оилалар ва бутун халқ учун жиддий оқибатларга олиб келади.

Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда халқаро тажрибалар

Дунёнинг кўп мамлакатларида озиқ-овқат хавфсизлигига эришиш қишлоқ хўжалиги ва савдо тармоғида стратегия ва дастурларнинг татбиқига боғлиқ. Уларни тўртта гуруҳга бўлиш мумкин:

- Ишлаб чиқаришни қўллаб-қувватлаш сиёсати;
- Савдо сиёсати;
- Истеъмолни қўллаб-қувватлаш стратегиялари;
- ва Озиқа моддалар таъминоти дастурлари.

Бундай дастурлар бир бирини чекламаган ва кўп мамлакатларда бир вақтда амалга оширилганини таъкидлаш лозим. Уларқуйидатаҳлилқилинган.

- Ишлабчиқаришниқўллаб-қувватлашсиёсати

Йигирманчиасрнингиккинчиярмида "Яшилинқилоб" номибилантанилганэкинларҳосилдорлигибирданюксалишижараёниша рофатибиланозиқ-овқатишлабчиқаришҳажмианчаошди (1.3-киритмадатавсифланган). фАОмаълумотларигакўра 1960 ва 2000 йилларорасидабуғдойҳосилдорлиги 208 фоизгаошдиҳамдашоли, маккажўхоривакартошкаҳосилдорлигитегишлиравишда 109, 157 ва 78 фоизгаошди. [10]

1.2-киритма: Яшилинқилоб

ЯшилИнқилоб 1943 йилдаМексикадаРокфеллерЖамғармасиваМексикааҳукуматинингқишлоқ хўжалигисоҳасидагидастурибиланбошланган. ДастурдаАҚШвамексикаликтадқиқотчиларбуғдойвамаккажўхорнингҳо силдорлигиюқоринавларибилансиновўтказишган.

---

[10]фАО (2005) фАОСТАТ

УстуворваюқориҳосилдорбуғдойнавлариниетиштирганнорманБорлаугэнгкаттаютуққаэришди.
ИлмийишбиланбирқатордаМексикаҳукуматиқишлоқхўжалигиинфратузилмасиниривожлантириб, янгинавлиуруғларнитарқатди. Мамлакатдағаллаҳосилдорлиги 15 йилдавомидаучбараварошди. 1951–56 йиллардаМексикағаллаби-ланўзинитўлиқтаъминлаб, экспортқилишнибошлади. Борлаугишлабчиққануслу-бларКолумбия, Ҳиндистон, Покистон, Шриланкавафилиппиндакенгтатбиққилинди.

“Яшилинқилоб” атамасиЮСАИДсобиқдиректориУильямгаудтомонидан 1968 таклифқилинган.гаудмазкурёндашувниагротехникавийуслубларваинфратузилмаданова-торлик, янгиёндашувлар, заруркредитлар, ваасослангaнстратегияданиборатдебтав- сифлади. Асосийтехнологикқисмларянгинавлаpуруғлари, кимёвийўғитларвақишлоқхўжалигизараркунандаларигақаршикурашданиборатэди.
Иқтисодий фойда анча катта бўлди. Масалан, уруғлик, ўғитлар ҳамда пестицидлар/герби- цидлар учун сарфланган ҳар бир доллардан эль-сальвадорлик фермерлар 3,50 дан 7,5 дол- ларгача фойда кўришди. 1 Бундай ҳолларда қишлоқда даромадлар ўсди. Ҳосилдорикни ошириб, чиқимларни камайтирувчи технологиялар шарофати билан охирги 30 йил даво- мида Осиё ва дунёнинг бошқа жойларидаги ҳақиқий озиқ-овқат нархлари доим пасайиб келмоқда. Арзон озиқ-овқат айниқса камбағаллар учун афзал, чунки бойларга нисбатан улар ўз даромадининг каттароққисмини озиқ-овқат учун сарфлашади.

“Яшил инқилоб” озиқ-овқат хавфсизлиги ва қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга қаратилган фан ва давлат дастурлари ҳамкорлигининг муваффақиятли мисолидир. Кўп мамлакатларда ҳукумат турли навлар ва уруғлик таъминотини қўллаб-қувватлайди,

суғориш тизимларини ривожлантирди ва кимёвий ўғитларни таъминотини субсидия қилади. Қишлоқ хўжалиги синов-намойиш дастурлари фермерларга янги навлар уруғлари, минерал ўғитлар, пестицидлар таъминоти билан бир қаторда ушбу инқилобнинг ижо- бий натижалари кенгроқ татбиққилинишини қўллаб-қувватлади. фан ютуқлари татбиқи, ноу-хауни такомиллаштириш ҳамда минерал ўғитларнинг самарали қўлланилиши Осиё ва лотин Америкасидаги кўп мамлакатларга ўз аҳолисини озиқ-овқат билан таъмин- лашда долзарб масалаларни ҳал қилишга имкон берди.

1.3-киритма. корея республикасининг қишлоқ хўжалиги соҳасида сиёсати

Корея Республикаси қишлоқ хўжалигининг асосий вазифалари мамлакатдаги асо- сий озиқа воситаси бўлган гуручнинг ички таъминоти етарлилиги ҳамда шаҳарлар ва қишлоқларда уй хўжаликлари даромадлари тенглигини таъминлашдир. Ҳукумат мазкур мақсадларга ҳосилни кўпайтириш ва истеъмолни камайтиришга интилди. Етиштиришни кўпайтириш учун давлат ички ишлаб чиқарувчилар учун мақбул нархларни белгилаб, им- порт қилинувчи товарлар учун юқори тўсиқлар киритди. Шоли, арпа, маккажўхори, соя ва тамакининг мамлакатда етиштирилиши субсидия қилинди. Импортга нисбатан баланд тўсиқлар шоли, арпа, сабзавот, мева етиштирувчи ва чорвадорларни ҳимоя қилишди. лекин буғдой, ем учун ғалла, мойли ўсимликлар, терилар ва пахта импортига нисбатан савдо тўсиқлари жорий этилмади.

Ҳосилнинг ўртача 26 фоизини баландроқ нархда харид қилиш орқали (1990–1997 йиллар- даги каби) давлат гуручнинг харид нархини мувофиқлаштиради. 2000 йилга келиб давлат хариди шоли ҳосилининг 17 фоизигача пасайди. Ишлаб чиқарувчиларни нархлар орқали қўллаб-қувватлаш ва импортни чеклаш ички бозорда жаҳон бозорига қараганда

юқорироқ нархлар шаклланишига олиб келди. Бу эса истеъмолни камайишини рағбатлантирди.

Халқаро шартномаларга биноан 1980 йилларда импортга нисбатан чекловлар қадам бақадам бекор қилиниб, мамлакат бозорларини хорижий ишлаб чиқарувчиларга очиб берди. Импорт қилинган гуруч қайта ишлаш учун мўлжалланган бўлиб, юқори сифатли маҳаллий гуруч бевосита истеъмол учун талабни қондириши лозим эди. 2001 йил 1 январдан бошлаб Корея барча қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари импортини эркинлаштир- ди ва гуручдан ташқари барча озиқ-овқатларга нисбатан тарифлар чегарасини белгила- ди. 1239 тоифадаги товарлар учун ўртача тариф 64,8 фоизни ташкил қиларди.

1994 йилда ҳукумат 50 млрд долларга тенг бўлган беш йиллик қишлоқ хўжалигини қайта тузиш дастурини бошлади. гуруч ишлаб чиқаришни қўллаб-қувватлаш стратегиясидан фарқли ўлароқ янги дастур ресурсларни қайта тақсимлаб, бошқа соҳалар, жумладан то- вар экинлар ҳамда қишлоқ жойларда инфратузилма ва маркетингни ривожлантириш- га қаратди.

Охирги йилларда Кореяда гуруч истеъмоли ишлаб чиқаришга қараганда тезроқ камай- ди. Ундан ташқари импорт қилинган гуруч ички бозорда маҳаллий гуруч билан рақобат қилади. гуруч кўплиги ва Жаҳон савдо ташкилоти талаблари туфайли ҳукумат гуручни сунъий баланд нархларда харид қилиш амалиётидан воз кечди. гуруч мамлакат захиралари учун бозор нархида сотиб олинади ва аҳолига ҳам чегирмасиз бозор нархида сотилади.

Ушбу шароитда фермерларни ҳимоялаш мақсадида давлат уларга қонунга кўра ҳар хил компенсация турларини таклиф қилади. Биринчидан, ҳар йили фермерлар ўз шоли дала- ларини эккани учун ҳар гектарига тахминан 600 доллар олишади. Иккинчи компенсация гуручнинг ички бозордаги нархи давлат белгилаган даражадан пастга

тушса, улар ёрдам пули олишади. Бундай ҳолатда фермерлар нархнинг фарқини 85 фоизини олишади. Яна бир чора гуручнинг ҳаддан ташқари кўп етиштирилишини олдини олишга қаратилган. фермерлар кетма-кет уч йил давомида далани тижорат мақсадида экишмаган бўлса ҳар гектар учун 3000 доллар олишади.

Манба: АҚШҚишлоқ хўжалиги департаменти. Иқтисодий тадқиқотлар хизмати. Брифинг хоналари. Жанубий Корея сиёсати

1.4-киритма. бангладешда озиқ-овқат сиёсати

Фан ва техника тараққиёти ва халқаро савдо Бангладешга аҳоли учун озиқ-овқат хавфсиз- лигини таъминлашга ёрдам берди. Бугунги кунда бошқа мамлакатларда фарқли ўлароқ Бангладешда қишлоқ хўжалиги Жанубий Осиёда энг очиқ бўлиб, энг кам субсидия олади.

1974 йилда Бангладешда гуруч ва буғдой ҳосили 11,7 млн ва 0,11 млн. тоннани ташкил этарди. Қишлоқ хўжалиги соҳасида давлат кўмаги натижасида янги ҳосилдорлиги юқори навлар киритилди. Ҳукумат яна қишлоқ хўжалигида бозор муносабатлари учун шароит яратиб, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархлари бозорда белгиланишига имкон берди. Суғориш тизимига киритилган хусусий сармоялар янги навларни жорий этиш ва суғоришга асосланган шоликорликнинг ривожланишини таъминлади. Ўғит таъминоти тизими хусу- сийлаштирилиб, ўн йил давомида ўғитлардан фойдаланиш уч баравар ошди. Шу сабаб- ли 2000 йилга келиб шоли ва буғдой етиштириш 23,1 млн. тонна ва 1,8 млн. тоннага етди.

Ишлаб чиқаришни юксалтиришдан ташқари эркин савдо сиёсати Бангладешда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга ҳисса қўшди. Ҳукумат қишлоқ хўжалиги учун аксарият субси- дияларни бекор қилиш, импортларга нисбатан миқдорий чекловларни бекор қилиш ва та-

рифларни пасайтириш орқали озиқ-овқат импорти сиёсатини эркинлаштиришга эриш- ди. Савдони эркинлаштириш туфайли хусусий сектор озиқ-овқат маҳсулотларини иш- лаб чиқаришдаги етишмовчиликни импорт орқали қоплай олади. Масалан, 1998 йилдаги тошқинлар туфайли ҳосил камайиб, озиқ-овқат маҳсулотлари танқислиги пайдо бўлди. Хусусий сектор Ҳиндистондан 185 млн. доллар эвазига 2,26 млн. тонна ғалла импорт қилиш орқали жавоб чораси кўрди. Мазкур чора озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлади, озиқ- овқат маҳсулотлари нархларини барқарорлаштирди ва аҳоли учун озиқ-овқат таъминоти чиқимларидан ҳукуматни халос қилди. Озиқ-овқат импортида хусусий секторнинг ҳиссаси 1991 йилдаги ноль фоиздан 1996 йилга келиб 50 фоизга етди ва 2000 йилда 100 фоизга етди.

Манба: гордон Уэст, 2002 йил май ойи, "Бангладешда озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги: муваффақият тарихи", Экономик Перспективс. АҚШ Давлат Департаментининг электрон журнали, 7 том, № 2. (EconomicPerspectives.

2-БОБ. ОЗИК-ОВКАТ ХАВФСИЗЛИГИ ВА УНИ ТАЪМИНЛАШ ЗАРУРИЯТИ ВА УЗБЕКИСТОНДА ОЗИК-ОВКАТ ХАВФСИЗЛИГИ ТАЪМИНЛАШ БОРАСИДА ДАВЛАТ СИЁСАТИ

2.1Ўзбекистон республикасидаги озиқ-овқат таъминоти

Озиқ-овқат хавфсизлигининг асосини ички ишлаб чиқариш ёки импорт ҳисобидан етказиб бериладиган керакли сифатга эга етарли озиқ-овқат ҳажми ташкил этади. Мамлакат миқёсида озиқ-овқат таъминоти, одатда, озиқ-овқат балансида ифодаланади (2.1-киритмадаги изоҳга қаранг). Озиқ-оқат ишлаб чиқарилиши ҳажми уларнинг экспорти/импортини ҳисобга олганда мамлакатнинг умуман озиқ-овқат билан таъминланганлиги кўрсаткичи бўлиб хизмат қилиши мумкин.

2.1-киритма. озиқ-овқат баланси

Мамлакатнинг озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминланганлиги одатда озиқ-овқат балансида (ООБ) ифодаланади. ООБ мамлакатнинг муайян давр ичида озиқ-овқат би- лан таъминланишининг ҳар томонлама манзарасини очиб беради, бунда озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш, сотиш ва улардан фойдаланишга оид маълумотлар бир

жойга жамланади. ООБ мамлакатнинг озиқ-овқат билан таъминланиши соҳасидаги вази- ятни, шунингдек, мамлакатнинг импортга қарамлик даражасини (ички истеъмол ҳажмида импорт коэффициентини) батафсил ўрганиб чиқишга ёрдам беради.

Истеъмол қилиш имконияти бор катталиклар фойдаланиш ҳажмига нисбатан тузатиш киритилган таъминотнинг умумий ҳажмига кўра ҳисоблаб чиқилади. Таъминотнинг уму- мий ҳажми — бу мамлакатда ишлаб чиқарилган, импортнинг умумий ҳажмига қўшилган ва заҳираларга нисбатан тузатилган озиқ-овқат маҳсулотларининг умумий ҳажмидир. ООБ да кўрсатилган фойдаланиш, экспорт қилинган озиқ-овқат маҳсулотлари ҳажмини — чорвани боқишга, уруғларга, озиқ-овқат маҳсулотларига солинадиган қўшимчаларга, шу- нингдек сақлаш ва транспортда ташиш пайтида йўқотилган миқдорга, шунингдек, чакана савдо даражасида озиқ-овқат маҳсулотлари сифатида сарфланган ҳажмларни англатади. Қатор йиллар давомида жадвал шаклида умумлаштириб келинаётган йиллик озиқ-овқат баланслари миллий миқёсда умумий озиқ-овқат таъминоти тенденцияларини намоён этади, истеъмол қилинадиган маҳсулотлар турида, яъни рацион схемасида рўй бериши мумкин бўлган ўзгаришларни очиб беради ҳамда бутун мамлакат миқёсида озиқ-овқат таъминоти овқатланишга бўлган эҳтиёжни қондириши даражасини аниқлайди.

ФАО мутахассислари Ўзбекистон учун 1992–2003 йиллар бўйича ООБ ни ҳисоблаб чиқишди. Янги ҳисоб-китоблар мавжуд эмас.

Манба: ФАО, 2008. «Озиқ-овқат баланслари ва озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмолини тадқиққилиш: методологиялар ва натижаларни қиёслаш». http://www.fao.org/ES/ESS/consweb.asp;ФАО (олинган) 2008, ФАОСТАТ. http://www.faostat.fao.org/site/395/default.aspx.

Дунёда 2008 йилда бошланган иқтисодий инқироз даврида озиқ – овқат маҳсулотларига бўлган талаб ошиб кетди. Ҳозирда ҳам бундай ҳолат давом этаётганлиги озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжни янада ортишига сабаб бўлмоқда.

Шунга асосан республикада озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини барқарор таъминлаш, ички истеъмол бозорини мамлакатимизда ишлаб чиқарилган озиқ-овқат маҳсулотлари билан узлуксиз таъминлаш, асосан қишлоқ жойларда замонавий юқори унумли техника ва технология билан жиҳозланган қайта ишловчи ихчам корхоналарни барпо этиш, шу асосда янги иш жойларини шакллантириш, аҳолини иш билан таъминлаш, уларнинг даромадлари ва фаровонлик даражасини ошириш мақсадида республика хукумати томонидан бир қатор қарор ва дастурлар қабул қилинди

Жумладан:

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 26 январдаги **1047 – сонли** "Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва ички бозорни тўлдириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги қарори;

- Озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш бўйича **ҳудудий дастурлар** (паррандачилик, балиқчилик; асаларичилик, иссиқхоналар ва мева-сабзавот, гўшт ва сут маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини ташкил этиш);

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 15 декабрдаги **1442 – сонли** "2011-2015 йилларда Ўзбекистон Республикаси саноатини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисида"ги қарори;

- Қайта ишлаш корхоналари, фермер хўжаликлари ва бошқа ташаббускорларни қўллаб-қувватлаш мақсадида ҳар йили Ҳукуматнинг

қарорларига асосан **"Агроминитех-экспо"** савдо кўргазмаси ташкил этилади

Пахта ва ғалла каби стратегик муҳим қишлоқ хўжалиги экинлари билан бир қаторда, мева-сабзавотчилик, чорвачилик, паррандачилик ва балиқчилик соҳаларида ҳам ишлаб чиқариш ҳажми сезиларли даражада ўсди, қайта ишлаш тармоқлари ва ички бозорни сут, гўшт, картошка, сабзавот каби энг муҳим озиқ-овқат ҳамда бошқа қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан янада кўпроқ тўлдириш учун мустаҳкам хом ашё базаси яратилмоқда.
Етиштирилган қишлоқ хўжалик маҳсулотларни қайта ишлаш натижасида қуйидаги самарадорликка эришилди

қишлоқ жойларида саноат ривожланиб тегишли инфраструктура яхшиланади;

- янги иш ўринлари яратилади ва қишлоқ аҳолисини иш билан таъминланиш даражаси ортади;
- хом-аёга нисбатан қўшимча даромад олиш кўпаяди;
- ички бозорларда тайёр озиқ-овқат маҳсулот турлари кўпаяди ва экспорт салоҳияти ортади.

Озиқ-овқат саноатини ривожлантириш, сифатли, импорт ўрнини босадиган, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш, аҳоли озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабини тўла қондириш мақсадида, соҳада фаолият юритаётган қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарига қуйидаги **имтиёзлар** белгиланган асосий фаолият тури гўшт ва сутни қайта ишлашга ихтисослашган микрофирмалар ҳамда кичик корхоналарнинг ягона солиқ тўлови ставкасини **50 фоизга** камайтириш (2012 йилни 1 январигача);

- гўшт ва сут етиштириш ҳамда уларни қайта ишлашда фойдаланиладиган, республикада ишлаб чиқарилмайдиган, четдан олиб келинадиган технология ускуналари, уларнинг эҳтиёт қисмлари,

ёрдамчи материаллар, таркибий қисм ва компонентларни божхона тўловлари (божхона расмийлаштируви йиғимларидан ташқари) тўлашдан озод қилиш.

- Ихтисослаштирилган "Мевасабзаволлтайёрловсавдо" компанияларини ягона солиқ тўлови тўловидан озод қилиш;
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг **1442-сон**қарорига кўра, 2011-2015 йилларда саноатни ривожлантириш мақсадида дастурга киритилган лойиҳаларга республикада ишлаб чиқарилмайдиган ускуналар, материаллар ва бутловчи буюмлар 2016 йилнинг 1 январига қадар муддатга божхона тўловлари тўлашдан озод этилган.

Қабул қилинган қарорлар, ишлаб чиқилган дастурлар ва яратилган имтиёзлар натижасида бугунги кунда республикада **265 та** гўштни, **396 та** сутни ва **166 та** мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари фаолият кўрсатиб ва республикада саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришда озиқ-овқат саноатининг улуши 2010 йилда **12,6%** ни ташкил этди

Таҳлилларга кўра, республикада 2010 йилда **9044,0 минг тонна** мева-сабзавот ва узум, 1**461,4 минг тонна** (855 минг тонна сўйилган вазнда) гўшт, **6168,9 минг тонна** сут ишлаб чиқарилган бўлиб, шундан **547,8 минг тонна** мева-сабзавот ва узум, **28,5 минг тонна** гўшт, **412,5 минг тонна** сут маҳсутлари **саноат усулида**қайта ишланган

Натижада улардан тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш кўрсаткичлари 2010 йилда 2008 йилга нисбатан қуйидагича

- Мева-сабзавот консерваси - **119,8%;**
- Мева-сабзавот шарбати – **111,7%;**
- Томат пастаси – **111,0%;**
- Виноматериал – **100,0%**;
- Қуруқ мевалар – **124,7%;**
- Колбаса маҳсулотлари – **514,3%;**

- Гўшт консерваси – **105,3%;**
- Сут ва сут маҳсулотлари – **110,4%;**
- Пишлоқ – **141,7%;**
- Сариёғ – **177,3%** га ўсишга эришилди.

2011 йилга келиб қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарининг сони янада ошиши кутилмоқда, жумладан гўштни қайта ишлаш корхонаси **322 та**, сутни қайта ишлаш корхоналари **466 та,**мева-сабзавотни қайта ишлаш корхоналарисони **213 та** ва сут қабул қилиш сервис пунктлари сони **276 тага** етиши кутилмоқда

Шунингдек 2011 йилда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарининг ишлаб чиқариш қувватлари ўсиши кутилмоқда, жумладан:

- гўштни қайта ишлаш корхоналарининг қуввати **71,9 минг тоннага** етиб2010 йилга нисбатан 12,9 минг тоннага**;**
- сутни қайта ишлаш корхоналарининг қуввати **703 минг тоннага** етиб2010 йилга нисбатан 44,5 минг тоннага**;**
- мева-сабзавотни қайта ишлаш корхоналарининг қуввати **977,3 минг тоннага** етиб 2010 йилга нисбатан 109 минг тоннага кўп бўлиши кутилмоқда.

Кейинги йилларда йирик корхоналарни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳозлаш ишлари амалга оширилмоқда.

Жумладан 2007-2010 йиллар мобайнида

“Ўзпахтасаноат” уюшмасига қарашли **33 та** корхонада **(128,2 млрд. сўмлик);**

- “Ёғ-мой ва озиқ-овқат саноати” уюшмаси тасарруфидаги **25 та** корхонада **(53 млрд. сўмлик);**
- “Ўздонмаҳсулот” компанияси тасарруфидаги **41 та** корхонада **(95 млрд. сўмлик)**;

- “Ўзвинсаноат-холдинг” компаниясига қарашли **29 та** корхонада **(64,2 млрд. сўмлик)** модернизация ва реконструкция ишлари қилинган.

Республикада қайта ишлаш саноатини ривожлантиришда қўлга киритилган ютуқлар билан биргаликда бир қатор камчилик ва муаммолар мавжуд

республика ҳудудларининг **23 та** туманида гўшт, сут ва мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлашга мўлжалланган корхоналар мавжуд эмас;

- қайта ишлаш корхонали ва хом-ашё етиштирувчи фермер хўжаликлари ўртасида шартномаларни тўлиқ бажарилмаслиги;
- қайта ишлаш қувватлари хом-ашё базасига қараб бир текисда жойлашмаганлиги.

Республикада 2011-2015 йилларда саноатнинг қайта ишлаш тармоғини янада ривожлантириш бўйича дастур қабул қилинмоқда

Бунда: 2011-2015 йилларда

- **142 та** гўштни қайта ишлаш корхонаси қўшимча **25,2 минг тонна**қувват;
- **159 та** сутни қайта ишлаш корхонаси қўшимча **65,6 мингтонна** қувват;
- **189 та** мева-сабзавотни қайта ишлаш корхонаси ва қўшимча **89,7 минг тонна**қувват ташкил этилади.

2011-2015 йилларда қайта ишлаш корхоналарини янгидан қуриш ва мавжудларини модернизация қилиш мақсадлари учун

- янгидан ташкил этиладиган **507 та** лойиҳа учун жами **202,2 млрд. сўм** шундан, ўз маблағлари ҳисобидан – **115,6 млрд. сўм** ва банк кредитлари ҳисобидан – **86,6 млрд. сўм**;
- реконструкция ва модернизация қилинадиган **192 та** лойиҳа учун жами - **45,7 млрд. сўм**, шундан, ўз маблағлари ҳисобидан **– 16,8 млрд.**

сўм ва банк кредити ҳисобидан – **28,9 млрд сўм** маблағ сарфланиши кутилмоқда.

Бундан ташқари қиш-баҳор мавсумида республика аҳолисини асосий турдаги қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан узлуксиз таъминлаш мақсадида “2011-2015 йилларда мева-сабзавот маҳсулотларини сақлашнинг базасини ривожлантириш” Дастури қабул қилинди.

Ушбу дастур доирасида 2011-2015 йилларда худудларда жами 120,8 минг тонна сиғимга эга янги музлаткичли камералар қуриш ва 49,1 минг тонна мавжуд музлаткичларни модернизация қилиш белгиланган. Шу жумладан 2011 йилда 40,1 минг тоннага мўлжалланган 52 та янги ва 19,2 минг тонналик 31 та мавжуд музлаткичларни модернизация қилиш кўзда тутилган

2011-2015 йилларда мева-сабзавот маҳсулотларини сақлаш бўйича белгиланаётган тадбирлар қуйидагилардан иборат

- Ҳудуларда янги музлаткичли камералар қуриш, реконструкция ва мавжудларини модернизация қилиш чоралари асосан, ТИАИСВ ва “Узулгиржисавдоинвест” ҳудудий корхоналари ҳамда вилоятлардаги фермер хўжаликлари, хусусий ва бошқа корхоналар томонидан амалга оширилади;
- Республика бўйича - жами **120,8 минг тонна** сиғим янгидан қуриш ва **49,1 минг тонна** сиғим модернизация қилиниши кузда тутилмоқда;
- Янги қурилиш ва мавжудларини модернизация қилиш мақсадлари учун жами - **218,9 млрд. сўм** шундан, ўз маблағлари ҳисобидан **80,6 млрд сўм** ва банк кредитлари ҳсиобидан **138,3 млрд. сўм** маблағ сарфланиши белгиланмоқда;
- Маҳсулотлар сақлашнинг моддий-техника базасини ривожлантириш ва мустаҳкамлаш мақсадида, совутиш ва омбор асбоб-

ускуналари, бутловчи буюмлар ва материаллар, ортиш ва тушириш техникалари божхона тўловларидан озод қилинган.

Шунингдек, саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастурининг мақсади экспортга мўлжалланган ва импорт ўрнини босадиган рақобатбардош замонавий маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўпайтиришни янада рағбатлантириш, ички тармоқ ва тармоқлараро, жумладан республиканинг кичик бизнес ва йирик корхоналари ўртасидаги саноат кооперациясини мустаҳкамлаш, аҳоли бандлигига кўмаклашишдан иборат.

Маҳаллийлаштириш дастурига кирган корхоналарга четдан олиб келинадиган технология ускуналари ва уларнинг эҳтиёт қисмлари, шунингдек республикамизда ишлаб чиқарилмайдиган, маҳаллийлаштирилаётган маҳсулотни ишлаб чиқаришдаги технология жараёнида фойдаланиладиган компонентлар учун божхона тўловларидан (божхона расмийлаштируви учун йиғимлар бундан мустасно) 2012 йилнинг 1 январигача имтиёзлар берилган.

Ушбу имтиёзлар қуйидагилардан иборат:

-маҳаллийлаштириш лойиҳалари бўйича ишлаб чиқарилган маҳсулотлардан олинган даромад (фойда) солиғи, ягона солиқ тўлови (соддалаштирилган солиқ тизими қўлланиладиган субъектлар учун) тўлашдан;

-маҳаллийлаштириладиган маҳсулот ишлаб чиқариш учун фойдаланиладиган асосий ишлаб чиқариш фондлари бўйича мулк солиғи тўлашдан озод қилинадилар.

2.2. Мамлакатда озиқ-овқат хавфсизлиги борасидаги сиёсатни амалга оширишда давлатнинг роли

1966 йилда қабул қилинган иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги Халқаро пактда инсоннинг очликдан ҳимояланишга бўлган фундаментал ҳуқуқи билан бир қаторда ушбу ҳуқуқни амалда таъминлаш давлатнинг мажбурияти сифатида белгиланган. Ушбу ҳалқаро ҳужжатнинг 11 – бандида ҳар бир инсон ўзи ва оиласи яхши ҳаёт кечириш, сифатли овқатланиш, кийиниш, уй – жой билан таъминланиш ҳуқуқига эга эканлиги, Пактга аъзо – мамлакатлар мустақил равишда ёки халқаро ҳамкорлар ёрдамида чора – тадбирларни амалга оширишлари кераклиги ҳақида ёзиб қўйилган. Бундай чора – тадбирлар табиий ресурслардан самарали фойдаланишга эришиш имконини берадиган даражада аграр тизимларни ривожлантириш ва ислоҳқилиш орқали озиқ – овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш, сақлаш ва тақсимлаш усулларини яхшилашга, озиқ – овқат импорт қиладиган ва экспорт қиладиган мамлакатларнинг муаммоларидан келиб чиққан ҳолда эҳтиёжларни ҳисобга олиб жаҳон озиқ – оқват заҳираларини адолат билан тақсимлашга қаратилиши керак.

1974 йилнинг 17 декабрида БМТнинг Бош ассамблеяси томонидан қабул қилинган “Очлик ва тўйиб овқат емасликка барҳам бериш тўғрисида”ги Умумжаҳон декларацияси универсал характерга эга бўлган энг муҳим ҳалқаро ҳужжат бўлиб ҳисобланади. Унга мувофиқ, ҳар бир эркак, аёл ва бола ўзларининг жисмоний ва ақлий қобилиятларнинг

ривожлантириш ва сақлаб қолиш учун очлик ва тўйиб овқат емасликдан ҳимояланиш ҳуқуқига эга.

Таъкидлаш жоизки озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган асосий эҳтиёжларни ўз ҳисобига қондириш мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим шартларидан бири бўлиб ҳисобланади. Мана шундай ҳаётий муҳим вазифани мамлакат иқтисодиётининг йирик тармоғи бўлган агросаноат мажмуаси амалга оширади.

Шунинг учун ҳам Ўзбекистонда иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишнинг деярли барча босқичларида мамлакат қишлоқ хўжалигини ислоҳқилишга устунлик берилди. Республика саноатининг кўпгина тармоқларини, жумладан, пахта тозалаш, тўқимачилик, енгил саноатни, озиқ-овқат, кимё саноатини, қишлоқ хўжалик машинасозлигини ва бошқаларни ривожлантириш истиқболлари, уларнинг мураккаб ўтиш давридаги иқтисодий молиявий аҳволи бевосита қишлоқ хўжалигига боғликдир. Мустақиллик йилларининг илк даврида аграр соҳаларни барқарор ривожлантириш туфайли саноат потенциалини сақлаб қолиш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш билан боғлиқ тармоқларда эса ишлаб чиқариш кўламини ҳатто кенгайтириш мумкин бўлди. Айнан аграр сектор Ўзбекистонда иқтисодий барқарорликнинг қудратли омили бўлди. Энг асосийси мамлакатда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш учун мустаҳкам асос яратила бошланди.

Ислоҳотлар даврида қишлоққа бутун чоралар билан ёрдам кўрсатилиши шарт, деган қоидадан келиб чиққан ҳолда, республикада аграр муносабатларни ислоҳқилиш учун, қишлоқ хўжалик корхоналарини қайтадан ташкил этиш, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни янада кўпайтириш, айрим маҳсулот турларини четдан келтиришдаги қарамликни камайтириш учун зарур шароитлар яратиб келинди.

Ислоҳотларнинг иккинчи босқичида таркибий сиёсатнинг энг муҳим устувор йўналиши - қишлоқ хўжалигида ва умуман агросаноат мажмуасида чуқур прогрессив силжишларга эришилди. Бу силжишлар озиқ-овқат муаммосини тубдан ҳал этишга, қишлоқ хўжалик хом ашёсини чуқурроққайта ишлашга ва қишлоқларда кичик корхоналар барпо этишга, қишлоқнинг ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфраструктурасини ривожлантиришга, қишлоқ аҳолисининг турмуш даражасини оширишга қаратилди.

Республика қишлоқ хўжалиги таркибини ўзгартириш сиёсати зоналар ихтисослашуви шароитларига мувофиқ экин майдонлари таркибини энг мақбул ҳолга келтириш йўли билан амалга оширилди. Ўзак тармоқлар қаторига пахта билан бирга ғаллачилик ва картошкачилик ҳам қўйилди. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши таркибини қайта қуриш Ўзбекистонда қишлоқ экинлари ва озиқ-овқат маҳсулотларининг энг муҳим турларини етиштиришни жадал ривожлантириш учун шароит яратди. Айни пайтда республикани дон ва ем, маргарин маҳсулотлари, истеъмол спирти ва энг муҳим товарларнинг бошқа турларини импорт қилишдан холи этиш имконини берди.

Ем-хашак етиштириш соҳасида республиканинг ўз базаси мустаҳкамланди ва ем, соя ва бошқа компонентларни четдан келтириш қисқарди. Бу эса, аввало гўшт ва сут маҳсулоти етиштиришни барқарорлаштириш, сўнгра эса, уларни етиштириш ҳажмини кўпайтириш имконини берди.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш учун икки йўналишда чора-тадбирлар амалга оширилди.

- биринчидан, қишлоқ аҳолиси томорқа майдонларини кенгайтириш ва янгиларини ажратиб бериш амалга оширилди;

-иккинчидан, қишлоқ хўжалиги экинлари таркибини қайта кўриб чиқиш йўлга қўйилди.

Натижада пахта майдонлари 2 млн. гектаргача қисқартирилиб, дон экинлари, сабзавот, мевали боғ, узумзор ва ем-хашак экинлари майдонлари анча кенгайтирилди. Мамлакатда дон мустақиллиги дастури қабул қилиниб, суғориладиган ерлардаги буғдой экишга ажратилган ер майдони 1,2 млн гектарга оширилди. Бунинг натижасида буғдойнинг бир йиллик ялпи ҳосили 3 млн. тоннадан ошиб кетди ва Ўзбекистон дон мустақиллигига эришди.

Давлатнинг озиқ-овқатга оид сиёсати картошка, мева-сабзавот маҳсулотлари билан ҳам ўз-ўзини таъминлашни кўзда тутади. Аҳолига етарли даражада чорвачилик маҳсулотлари ва ўсимлик мойи етказиб бериш, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш ва сақлаш учун зарур бўлган базани барпо қилиш шунингдек озиқ-овқат маҳсулотлари асосий турларининг етарли заҳирасини шакллантириш, уларнинг чакана баҳолари барқарорлигини таъминлашга эришиш, четдан келтирилаётган маҳсулотлар хизматини қисқартириб бориш ҳам озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим йўналишлари ҳисобланади.

Республикада мустақиллик йилларида мамлакатда қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ҳажмлари анча ошди, озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш борасида амалга оширилган ислоҳотлар натижасида нафақат ички эҳтиёжларни, балки буғдой экспортини ҳам амалга ошириш имконияти пайдо бўлди. 2006 йилда 6,2 млн.тонна буғдой етиштирилди. 2009 йилда эса “юзага келган мураккаб иқлим шароитига қарамай, мамлакатимизда илк бор 7,3 миллион тоннадан

ортиқ дон, шу жумладан, 6 миллион 600 минг тонни буғдой етиштирилди”[11].

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, мамлакат ишлаб чиқарувчилари томонидан етиштирилган ун ва нон маҳсулотларига баҳоларни юқори чегараларини белгилаш сиёсатини амалга оширилганлиги ушбу маҳсулотларга нархларни аҳоли имкониятларига мос келадиган даражада ушлаб туриш имконини берди. Буни мамлакатда озиқ – овқат хавфсизлигини таъминлаш борасида амалга оширилган чора – тадбирларнинг бир қисми деб ҳисоблаш мумкин.

Республика Президенти И. Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Вазирлар Маҳкамаси ва Президент Девонининг Ўзбекистон мустақиллигининг 16 йиллигига бағишланган қўшма мажлисидаги маърузасида таъкидланганидек, Ўзбекистонда янги давлат ва жамият қуришда асос қилиб олинган тамойиллардан бири «давлатнинг ўзи эски тузумдан янги тузумга ўтиш даврида бош ислоҳотчи бўлиши, яъни унинг мамлакатни давлатчилик, ижтимоий ва иқтисодий соҳаларда янгиланишга қаратилган ислоҳотларнинг ташаббускори бўлиш вазифасини ўз зиммасига олиш» тамойилидир.[12]

Демак, давлатнинг энг муҳим вазифалари таркибига мамлакат миллий иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш киради. Бозор муносабатлари шароитида ҳам давлат иқтисодиётга аралашиб, бозор механизмининг амал қилишига кўмаклашиши ва аҳолини унинг салбий оқибатларидан ҳимоялаш чора-тадбирларини кўриши зарурлиги жаҳон тажрибасидан кўриниб турибди. Хавфсизлик масалаларига бағишланган адабиётлар ва илмий мақолаларда таъкидланишича, иқтисодиётни

---

[11]Каримов И. А. “Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир”.. Халқ сўзи, 2010 йил, 30 январ

[12]Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. / Халқ сўзи, 2007 йил 31 август

давлат томонидан тартибга солишдан кўзланган асосий мақсад бозор муносабатларини муайян ва маълум йўналишларда ривожлантириб, иқтисодий танглик, таҳдид ва хавф-хатардан ҳимоялаш ҳамда аҳоли турмуш даражасининг пасайиб кетишига йўл қўймасликдан иборатдир. Давлатнинг иқтисодиётга аралашуви кўлами ва даражаси унинг имкониятларига мос равишда бўлиб, бозор механизмлари, хўжалик субъектларининг эркин фаолият юритиши учун қулай иқтисодий муҳит яратилишига имкон бериши лозим бўлади. Шунингдек, давлат хўжалик тизимининг рақобатбардошлигини ошириб, бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланишини рағбатлантиради.

Давлатнинг иқтисодиётни тартибга солишдаги фаолияти йўналишларидан бири иқтисодиётдаги жараёнларни объектив, кенг қамровли мониторингини ўтказиш, шу жумладан, шахс, давлат ва жамиятнинг муҳим ҳаётий манфаатларига бўладиган ички ҳамда ташқи таҳдидларни аниқлаш ва прогнозлаш учун ахборотлар базасини яратишдир.

Давлатнинг иқтисодий хавфсизликни таъминлаш бўйича фаолияти қуйидагиларни ўз ичига олади:

- мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий тизими ва давлатнинг барқарорлигига хавф туғдирувчи омилларни аниқлаш ва мониторингини ташкил этиш;

- ушбу омилларнинг зарарли, салбий таъсирига барҳам бериш ёки юмшатишга қаратилган иқтисодий сиёсатни шакллантириш ва институционал ўзгаришларни амалга ошириш.

Шуни айтиб ўтиш керакки, Ўзбекистонда иқтисодий хавфсизликни таъминлашда давлат бошқарув органлари фаолиятини мувофиқлаштириш ишлари Республика Президенти раҳбарлигидаги Миллий хавфсизлик Кенгаши томонидан амалга оширилади. Хавфсизлик Кенгаши аъзолари мамлакат Президенти томонидан

тайинланади. Унинг котиби бош вазир, Хавфсизлик Кенгаши котиби, Ташқи ишлар вазири, Миллий хавфсизлик хизмати раҳбати, Мудофаа ва Ички ишлар вазирликларининг раҳбарлари киради. Кенгаш доирасида иқтисодий хавфсизликни таъминлаш бўйича идоралараро доимий комиссия фаолият юритади. Ушбу комиссия Олий Мажлиснинг қонунчилик палатаси ва Сенатининг тегишли қўмиталари билан иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг қонунчилик базасини такомиллаштириш борасида ҳамкорлик қилади, шунингдек, хавфсизлик кенгашига иқтисодий хавфсизлик соҳасидаги давлат сиёсатининг муҳим йўналишлари бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқади ҳамда бу борадаги турли вазирлик ва муассасалар, ҳудудий бошқарув органлари фаолиятини мувофиқлаштиришга кўмаклашади.

Иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш ва иқтисодиётни янада эркинлаштириш шароитларида давлат хўжалик субъектлари фаолиятининг иқтисодий хавфсизлигини таъминлашга ва фуқароларга зиён келтирилишига йўл қўймаслик мақсадида, энг аввало, тадбиркорлик муҳитини яхшилаш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни иқтисодиётдаги улушини кўпайтириш, рақобат муҳитини шакллантириш ва ривожлантириш, мамлакат рақобатбардошлигини ошириш, фонд бозорини, ер ва кўчмас мулк бозорларини шакллантириш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқиши керак бўлади.

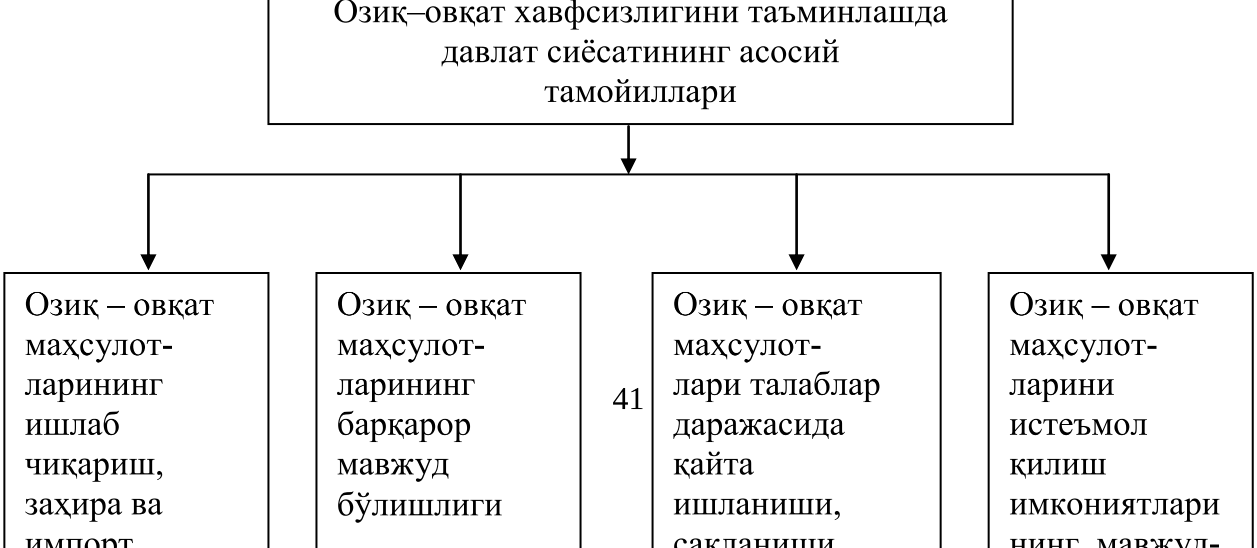

2- расм. Озиқ–овқат хавфсизлигини таъминлашда давлат сиёсатининг асосий тамойиллари

Иқтисодий хавфсизлик нуқтаи назаридан энг муҳим тармоқлар қаторига – ёқилғи-энергетика, озиқ-овқат саноати, транспорт ва алоқа соҳалари киради. Ушбу стратегик аҳамиятга эга бўлган тармоқларни ривожлантириш орқали биринчидан, энергетик ва озиқ-овқат мустақиллигига эришилади, иккинчидан, жаҳон бозорларига, ресурсларнинг халқаро манбаларига чиқиш учун транспорт йўлларига эга бўлинади.

Шунинг учун ҳам иқтисодиётнинг барқарор ва мутаносиб суръатларда ўсиши ҳамда таркибий ўзгаришлар ва модернизациялашни таъминлаш, унинг энг муҳим тармоқларини техник ва технологик жиҳатдан янгилаш келгусида мамлакатда амалга ошириладиган ислоҳотлар ва ўзгаришларнинг энг асосий йўналишларидан бири қилиб белгиланганди. Мамлакатда амалга оширилаётган таркибий ўзгаришларнинг моҳияти хомашёни комплекс равишда ва чуқур қайта ишлаш негизида қўшимча қиймат даражаси юқори, замонавий юксак технологияларга эга бўлган саноат тармоқларини ривожлантиришдир.

Қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат саноатини ривожлантириш республикада озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим омилларидан бўлиб ҳисобланади. Бундан ташқари ушбу тармоқларни ривожлантириш натижасида, биринчидан, дунё бозорига чиқиш, иккинчидан эса, мамлакат ичида капитал жамғаришга эришиш

имкониятлари кенгаяди. Озиқ – овқат хавфсизлиги - жамият аъзоларини сон ва сифат жиҳатдан тегишли меъёрларга мувофиқ келадиган озиқ – овқат маҳсулотлари билан таъминлаш борасида юзага келадиган иқтисодий муносабатлар йиғиндиси сифатида қараш мақсадга мувофиқ бўлади. Фикримизча, масалага бундай ёндашув муаммонинг ечимини давлат даражасига кўтариш мумкин бўлади. Бундан мақсад аҳоли барча гуруҳларининг озиқ – овқат маҳсулотларидан етарли даражада баҳраманд бўлишлари учун имконият яратишдан иборат.

Мамлакатда озиқ – овқат хавфсизлигини таъминлашда давлат макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш, монополияга қарши сиёсатни амалга ошириш, озиқ – овқат хавфсизлигига салбий таъсир этувчи ташқи ва ички омилларни бартараф этиш, ижтимоий инфратузилмани такомиллаштириш, экспортни рағбатлантириш, импортни мақбуллаштириш, солиққа тортишда имтиёзлар бериш, молия – кредит механизмларини ривожлантириш каби масалаларга алоҳида эътибор қаратилиши керак. Бундан ташқари давлат мамлакат озиқ – овқат хавфсизлигини таъминлашнинг ҳуқуқий, иқтисодий ва ташкилий механизмларини такомиллаштириш бўйича чора – тадбирларни ҳам амалга ошириши мақсадга мувофиқ бўлади.

2.3. Республикаиқтисодиётинингаграрсоҳасидаги ўзгаришлартаҳлили

Мустақиллик йилларида мамлакат қишлоқ хўжалигида чуқур ислоҳотларни амалга ошириш даври бошланди. Республика ҳукумати мамлакат иқтисодиётининг энг муҳим тармоғи бўлган қишлоқ хўжалигида бозор муносабатларини шакллантириш, мулкчиликнинг нодавлат шаклларига ўтиш, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш, деҳқон ва фермер хўжаликлари фаолиятини йўлга қўйиш каби масалаларни ҳал этишга эътибор берди.

Республика қишлоқ хўжалиги реал секторнинг саноатдан кейинги энг муҳим тармоғи бўлиб, аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотига, енгил ва озиқ-овқат саноати тармоқларининг хом ашёга бўлган талабини қондиради. Қишлоқ хўжалиги ўсимлик ва ҳайвонот маҳсулотларининг дастлабки ёки тўлиққайта ишлашнинг турли жараёнларини ўз ичига олади ва халқнинг моддий фаровонлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга.

Республика қишлоқ хўжалигида мамлакатнинг иқлим, ер-сув ва меҳнат ресурсларидан ҳамда халқнинг асрлар давомида тўпланган деҳқончилик маданиятидан унумли фойдаланиш негизида пахтачилик ва ғаллачилик етакчи тармоқҳисобланади. Айни пайтда шоликорлик, канопчилик, мевачилик, токчилик, полизчилик, сабзавотчилик соҳалари чорвачиликнинг қорамолчилик, қўйчилик, хусусан қоракўлчилик,

эчкичилик, паррандачилик, йилқичилик, туячилик, асаларичилик, пиллачилик соҳалари ҳам асосий тармоқларга киради. Ўзбекистон жаҳонда ялпи пахта етиштириш бўйича 5-ўринда, пахта толаси экспорти бўйича 2-ўринда (АҚШдан кейин) туради (2006). Республикада мева, узум ва сабзавотнинг юқори сифатли навлари етиштирилади, шунингдек, етиштириладиган мева, узум, сабзавот, полиз маҳсулотларининг талай қисми қўшни давлатларга чиқарилади. Ўзбекистон ўзининг сифатли пилласи ва қоракўли билан ҳам дунёга машҳур.

Республикада қишлоқ хўжалигида туб бурилишларнинг ҳуқуқий асосларини яратган қонунлар қабул қилинди. Жумладан “Ер тўғрисида”, “Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисида”, “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”, “Хўжалик жамиятлари ва ширкатлари тўғрисида”, “Ер солиғи тўғрисида”, “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида” ва бошқа қонунлар ҳамда ҳукумат қарорлари қишлоқ хўжалигида кўп укладли иқтисодиёт пойдеворини яратишга йўл очди. Янги иқтисодий шароитларда Ўзбекистоннинг энг муҳим озиқ-овқат ресурслари билан ўзини-ўзи таъминлашга эришиш вазифаси қўйилди. Республика ғалла мустафиллигини таъминлаш йўлида ктта дастур ишлаб чиқилди ва босқичма-босқич амалга оширила бошлади. Пахта майдонлари қисқартирилди, ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ишлари давом эттирилди. Донли экинлар майдони 300 минг гектарга кенгайтирилди. 1994 йилда республикада 1,3 млн. тонна ғалла етиштирилди. Экин майдонларининг таркибий тузилиши ўзгартирилиб, ғалла майдонларининг улуши 40%га етказилди. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришда 500 минг гектардан кўпроқҳосилдор ерлар шахсий томорқа хўжаликлари юритиш учун ажратиб берилди, унинг умумий майдони 750 минг гектарга етказилди. Қишлоқ хўжалиги соҳасидаги зарар кўриб ишлаётган давлат хўжаликлари, иқтисодий

жиҳатдан ўзини оқламаган жамоа хўжаликлари хўжалик юритишнинг ширкатлар, ижарачилар уюшмалари, хусусийлаштирилган фермалар каби иқтисодий самараси кўпроқ шаклларига ўтказилди, оила, жамоа пудрати ривожига шароитлар яратилди.

Қишлоқда мулкдорлар синфини шакллантириш аграр сиёсатдаги муҳим йўналишга айлантирилди. Республика қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда халқаро ташкилотлар дастурларидан фойдаланиш йўлга қўйилди. Бу тадбирлар хўжалик юритиш механизмини такомиллаштиришга, хўжаликларни иқтисодий жиҳатдан мустаҳкамлашга, қишлоқ меҳнаткашлари турмуш даражасини оширишга ҳамда хўжаликларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашни ривожлантиришга йўл очди.

Республика аҳолининг деярли 64 фоизи қишлоқ жойларида яшайди. Ялпи ички маҳсулот умумий ҳажмининг 17,5 фоизи қишлоқ хўжалиги улушига тўғри келади (4-жадвал). Ушбу тармоқнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши камайиб бормоқда. 2000 йилда мазкур кўрсаткич 30,4 фоизга тенг бўлган эди.

Республика қишлоқ хўжалигида мулкчилик шаклларига кўра, хусусий (деҳқон ва фермер хўжаликлари, хусусийлаштирилган корхоналар), кооператив (ширкатлар), давлат (ўқув-тажриба ҳамда тажриба хўжаликлари), аҳолининг шахсий ёрдамчи хўжаликлари (асосан томорқа ерларида шахсий эҳтиёжлар учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш) секторлари мавжуд. Республикада қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 99,5% нодавлат секторида ишлаб чиқарилади.

1-жадвал

Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги ривожланишининг асосий кўрсаткичларининг ўзгариш динамикаси, млрд. Сўм

Кўрсаткичлар	Йиллар				2012 йилда 2000 йилга нисбатан ўсиш, фоизда, марта
	2000	2010	2011	2012	
Мамлакат ЯИМдаги улуши, фоиз	30,1	18,0	18,0	17,5	-12,6 ф.п.
Банд бўлганлар, минг киши	3090,2	3120,9	3247,3	3323,2	107,5
Ялпи ишлаб чиқариш маҳсулоти (амалдаги нархлари)	1387,2	16774,7	19633,6	24370,3	17,6 м.
ш.ж. деҳқончилик чорвачилик	696,8 690,4	10023,0 6751,7	11347,4 8286,2	14155,3 10215,0	20,3 м. 14,8 м.
Ялпи маҳсулотнинг ўсиш суръатлари (ўтган йилга нисбатан фоизда)	103,1	106,9	106,6	107,0	+3,9 ф.п.
Битта банд ишчига ишлаб чиқариш, минг сўм	449,0	5375,0	6046,1	7333,4	16,3 м.

Манба: ЎзР Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида ҳисобланган.

Кейинги пайтларда республика иқтисодиётининг аграр соҳасида ижобий тенденциялар кўзга ташланмоқда. Расмий статистика маълумотларни таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, аграр соҳада таркибий ўзгаришларни рўй бериши, фермер хўжаликлари сонини ошиши ва улар фаолиятини ривожланиши, соҳада имтиёзли кредитлаш механизмларини жорий қидиниши, ўз вақтида молиявий қўллаб-қувватланиши, шунингдек, моддий-техника ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш натижасида ушбу сектор иқтисодиётида сезиларли ўзгаришлар кузатилмоқда.

2010 йилда 15810,7 млрд. сўмликқишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштирилди. Қишлоқ хўжалик ялпи маҳсулоти таркибида деҳқончилик маҳсулотларининг улуши 53,4 фоизга, чорвачилик маҳсулотларининг улуши эса 46,6 фоизга тенг бўлди. 2-жадвалда курсатилган. Таҳлилқилинаётганйилдачорвачиликмаҳсулотлариишлабчиқаришҳажмлариҳамсезиларлидаражадакўпайди (2– жадвал). Буреспубликааҳолисининггўшт, сутмаҳсулотларигабўлганталабиниқондиришимкониятиниберди. Фермер хўжаликларининг ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришдаги улуши ҳам муттасил ошиб борди. 2005 йилда бу кўрсаткич 24,5фоизи ташкил этди (деҳқон хўжаликлари ҳиссаси 60,2, қишлоқ хўжалиги корхоналари ҳиссаси 15,3%). 2008 йилда эса улар ҳиссасига ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 32,5 фоизи тўғри келди. Улар томонидан деҳқончилик маҳсулотларининг 57,6 фоизи, чорвачилик маҳсулотларининг 3,6 фоизи ишлаб чиқарилди.[13]

Истиқболда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида юқори суръатларга эришишнинг асосий омилларидан бири сифатида фермер хўжаликларини жадал ривожлантириш ва уларни қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирадиган асосий ишлаб чиқарувчиларга

[13]Узбекистан в цифрах. 2009. –Т.: 2009, с.106

айлантириш ислоҳотларнинг устивор йўналишларидан бири бўлиб қолади. Республикада фермер хўжаликларининг фаолият юритиши учун зарурий шарт-шароитлар яратиш, уларга ер-сув ресурсларини ажратиб бериш, моддий таъминот ҳамда хизмат кўрсатиш даражасини яхшилаш, бозор инфратузилмасини барпо этиш ва шартнома интизомини мустаҳкамлаш билан узвий боғлиқ ишлар амалга оширилади. Мамлакат аграр секторида олиб борилаётган иқтисодий ислоҳотлар ижобий натижалар бермоқда. Иқтисодий ислоҳотлар туфайли мамлакат қишлоқ хўжалиги мутлақо қайта қурилди.

Қишлоқ хўжалигида хусусий мулкчиликка ва хўжалик юритишнинг янги шаклларига асосланган, аҳоли минталетини ҳисобга олган аграр сиёсат ишлаб чиқилди. Шу сиёсат асосида қишлоқ хўжалигини бошқариш тизими, хўжалик юритиш шакллари ва экин майдонлари таркиби такомиллаштирилди.

Ҳозирги даврда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг асосий қисми фермер ва деҳқон хўжаликлари томонидан етиштирилмоқда. Эндиликда улар маҳсулот етиштириш билангина чегараланиб қолмай, уни қайта ишлаш ва сотиш билан ҳам шуғулланмоқдалар.

Ҳозирда қишлоқ хўжалигида банд бўлган ортиқча меҳнат ресурсларини саноатга, хизмат кўрсатиш соҳасига жалб этиш давлат аграр сиёсатининг ғоят муҳим йўналиши ҳисобланади. Қишлоқ жойларига саноатни олиб кириш, замонавий технологияга эга бўлган кичик корхоналарни очиш ҳисобига янги иш жойларини яратиш устувор вазифалар қаторида туради.

3-БОБ. ОЗИК-ОВКАТ ХАВФСИЗЛИГИ: ОЗИК-ОВКАТНИНГ МАВЖУД БУЛИШИ, УНИНГ ЕТАРЛИГИ ВА СИФАТИ

3.1. Қишлоқ хўжалиги озиқ-овқат маҳсулотлари етиштириш тузилмасини диверсификациялаш

Мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб озиқ-овқат хавфсизлиги масалалари Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий сиёсатида марказий ўринлардан бирида туради. Натижада мамлакат ушбу йўналишда катта ютуқларга эришди. Ғалла мустақиллигига эришиш,аҳоли жон бошига асосий озиқ-овқат маҳсулотлари – гўшт, сут, тухум ва мева-сабзавот маҳсулотлари етиштиришнинг анча кўпайганлиги, ва, бунинг оқибатида, озиқ-овқатнинг барча асосий тур-ларини мамлакатнинг ўзида ишлаб чиқариш амалда тўлиқ таъминланди. Табиий-иқлим шароитларига кўра республикада етиштирилиши мумкин бўлмаган маҳсулотлар бундан мустасно. Институционал ислоҳотлар: самарасиз ширкат хўжаликларининг тугатилиши ва фермер хўжаликлари ташкил этилиши, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлаш, сақлаш, қайта ишлаш ва сотишда хусусий секторнинг ривожланиши, қишлоқ хўжалиги ер фондини қўллаб-қувватлаш ва сифатини яхшилаш мақсадида Мелиорация жамғармаси ташкил этилиши ва шу кабилар ушбу жараёнда муҳим роль ўйнади.

Озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқариш ҳажмларини кўпайтириш ва аҳолининг барча қатламлари улардан фойдаланишини кенгай- тиришга йўналтирилган чора-тадбирлар билан биргаликда овқатланиш таркибини яхшилашга қаратилган чоралар ҳам катта аҳамиятга эга бўлди. Озиқ-овқат маҳсулотларини етишмаётган микроэлементлар билан саплиментация қилиш: унни фортификациялаш (30 фоиздан ортиқ), тузни йод билан бойитиш (ишлаб чиқарилаётган тузнинг 53 фоиздан ортиғи), ўсимлик мойини ретинол ёки А витамини билан
саплиментация қилиш дастури ушбу чораларга тегишлидир. Умуман олганда, Ўзбекистоннинг озиқ-овқат стратегияси юқори самарадорликни намойиш қилди ва кенг эътироф этилди ва маъқулланди. Жумладан, Ўзбекистон озиқ- овқат сиёсатининг бир қанча асосий қисмлари (кам таъминланган уй хўжаликлари ора- сида активларни (ер ва чорва молларини) тақсимлаш; озиқ-овқат дастурларини соғлиқни сақлаш миллий тизимига интеграциялаш) халқаро эътироф этилган илғор тажриба сифа- тида қаралади ва БМТнинг Жаҳон озиқ-овқат дастури томонидан бошқа ривожланаётган мамлакатларга тавсия этилади. Шу билан бирга, глобал ва миллий иқтисодиётда юз бераётган ўзгаришлар бугунги кунда янги таҳдидларни белгилаб беради ва, тегишли равишда, ўртача муддатли ва узоқ муддатли истиқболда мамлакатнинг озиқ- овқат хавфсизлиги соҳасида бир қанча янги талаблар қўяди. Бир томондан, аҳоли сони- нинг ўсиши, демографик таркибнинг ўзгариши ва мамлакат аҳолиси даромадларининг анча ўсиши истиқболда озиқ-овқат товар- ларига бўлган талабнинг жиддий равишда ўсишига, шунингдек ўзгараётган турмуш тарзи ва хатти-ҳаракат андозалари оқибатида овқатланиш таркибининг ўзгаришига олиб келади. Олдинга қўйилган вазифаларга эри- шиш сув таъминоти қисқаришининг сақланиб қолаётган ва чуқурлашаётган муаммолари (иқлим ва геосиёсий омиллар оқибатида),

ер сифатининг ёмонлашиши, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг етарлича самарали ва маҳсулдор эмаслиги, аграр секторда институтларнинг етарлича самарали ишламаслиги билан мураккаблашади. Иккинчи томондан, таҳдид учинчи дунё мамлакатларида озиқ- овқатга бўлган талабнинг ўсиши муносабати билан жаҳон бозорларида озиқ-овқат нарх- лари ўсишининг кутилаётган тенденциялари ва иқлим ўзгаришлари ва биоёқилғи ишлаб чиқаришнинг кенгайиши туфайли келиб чиққан таклифнинг қисқариши билан боғлиқдир.

Ўзбекистон озиқ-овқат сиёсати туфайли ҳамда аҳоли жон бошига асосий озиқ-овқат маҳсулотлари, яъни дон, картошка, гўшт, ва мева-сабзавот маҳсулотлари билан таъминланишига эришилди

Агар ўтган асрнинг 90-йиллари бошида мамлакатга доннинг 80 фоиздан ортиғи ташқаридан олиб келинган бўлса, ҳозирги вақтда импорт улуши умумий истеъмолнинг 5 фоизидан ошмайди. 2 Прогнозларга мувофиқ истеъмолнинг умумий ҳажмида дон ва шакар улуши қисқариган бир шароитда балиқ, гўшт, тухум ва ўсимлик мойи улуши анча ошиши кутилмоқда. 3 ФИО прогнозларига мувофиқ 2012-2020 йиллар даврида ғалла нархи 2000-йилларга таққослаганда 15-40% юқори бўлади, ўсимлик мойи нархи эса 40 йфоиздан ортиққа ошади.

Мана шундан келиб чиққан ҳолда, кей- инги босқичларда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш янада янги, мураккаброқ ёндашув-ларни, сиёсат ва воситаларни қўллашни талаб этади. Шу муносабат билан озиқ-овқат хавф- сизлигини учта асосий жиҳатни:

1) озиқ-овқат мавжудлиги,

2) озиқ-овқат маҳсулотларининг етарлилиги ва

3) озиқ-овқатнинг мувозанатлилиги ва сифатини қамраб олувчи комплекс муаммо сифатида қараш мақсадга мувофиқдир. Озиқ-овқат сиёсатининг асосий мақсадли йўналишлари мана шу уч асосий йўналиш бўйича шакллантирилиши лозим. Биринчи мақсадни – озиқ-овқат

маҳсулотларининг зарур ҳажмда мавжуд бўлишини таъминлаш – прогнозлаштирила- диган талаб баҳоларидан ва аҳолининг мақбул кўришидан келиб чиқиб озиқ-овқат товарлари ҳажмларини кўпайтиришни ва уларни ишлаб чиқариш тузилмасини мақбуллаштиришни талаб этади.

Диаграмма 1. 1995-2012 йилларда аҳоли жон бошига асосий озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарилиши икки баравар кўпайди, импортнинг умумий ҳажмида озиқ-овқат товарлари импорти қисқарди

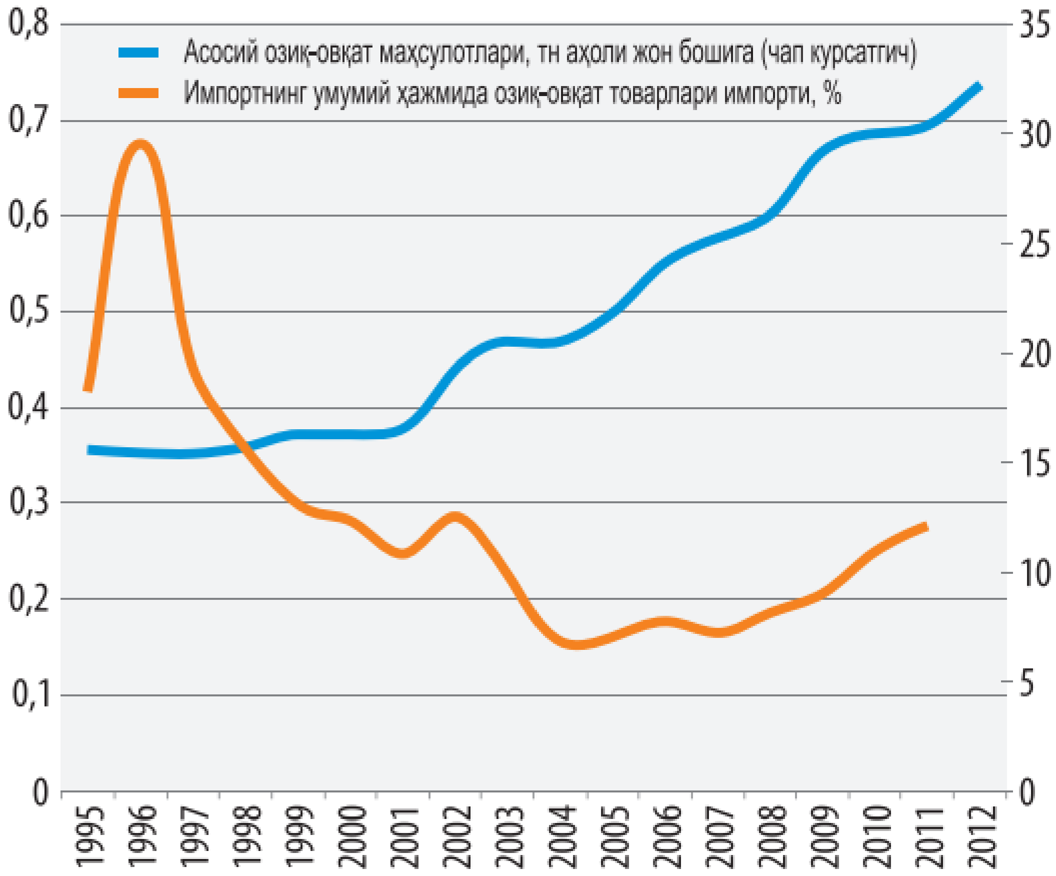

Диаграмма 2. 1995-2012 йилларда дон, мева- сабзавот, полиз ва картошка бўйича ҳосилдорликнинг ўсиш суръатлари ошди

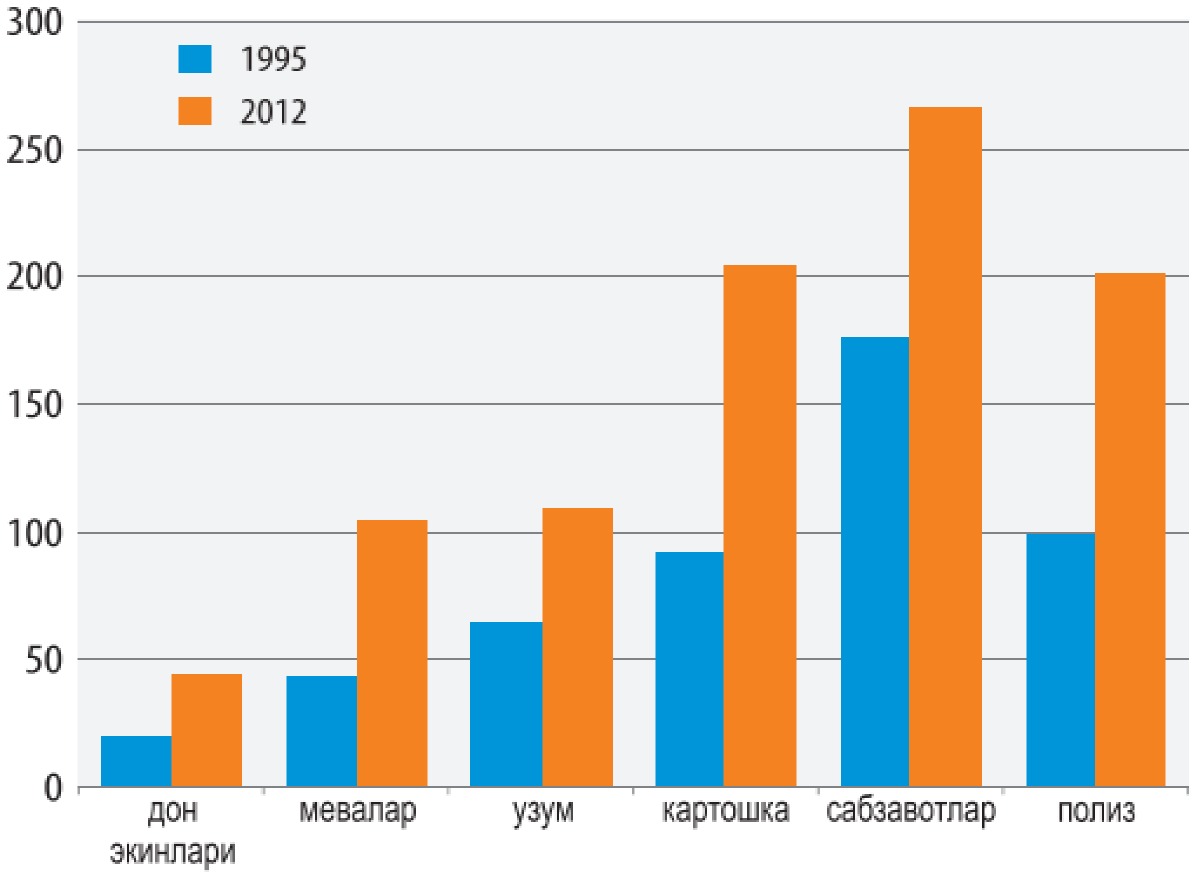

Мана шундан келиб чиққан ҳолда, кейинги босқичларда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш янада янги, мураккаброқ ёндашувларни, сиёсат ва воситаларни қўллашни талаб этади. Шу муносабат билан озиқ-овқат хавфсизлигини учта асосий жиҳатни:

1) озиқ-овқат мавжудлиги,

2) озиқ-овқат маҳсулотларининг етарлилиги ва

3) озиқ-овқатнинг мувозанатлилиги ва сифатини қамраб олувчи комплекс муаммо сифатида қараш мақсадга мувофиқдир. Озиқ-овқат сиёсатининг асосий мақсадли йўналишлари мана шу уч асосий йўналиш

бўйича шакллантирилиши лозим. Биринчи мақсадни – озиқ-овқат маҳсулотларининг зарур ҳажмда мавжуд бўлишини таъминлаш – прогнозлаштирила- диган талаб баҳоларидан ва аҳолининг мақбул кўришидан келиб чиқиб озиқ-овқат товарлари ҳажмларини кўпайтиришни ва уларни ишлаб чиқариш тузилмасини мақбуллаштиришни талаб этади.

3-диаграммада озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқариш ҳажми ва таркибини 2012 йил даражасида сақлаб қолган ҳолда 2025 йилда озиқ-овқат маҳсулотларининг ҳар бири бўйича истеъмол қилиш, ишлаб чиқариш ва кутилаётган тақчилликнинг прогнозлаштирилаётган ҳажмлари тақдим этилган.

Диаграмма 3. Узбекистонда дуненинг бошка мамлакатлари билан солиштирганда, дон ва дуккакли махсулотлар, гушт ва балик махсулотларига нисбатан купрок истеъмол килиниши кузатилади

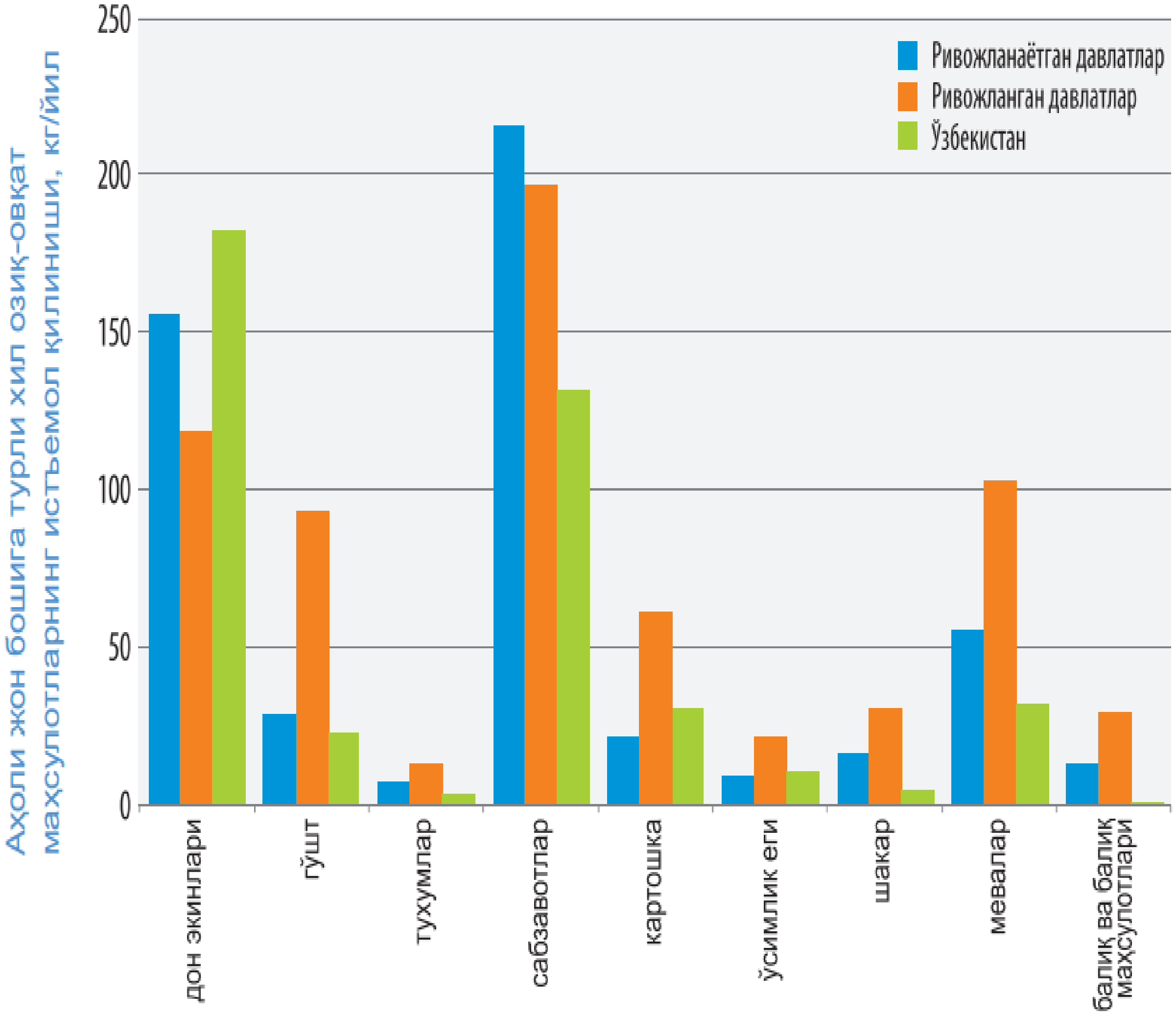

3.2. Республикадаагросаноатмажмуинимодернизация қилишватехнологикянгилаш

РеспубликаПрезидентиИ.КаримовЎзбекистонРеспубликасиВазирларМаҳкамасининг 2010 йилдамамлакатимизниижтимоий – иқтисодийривожлантиришякунларива 2011 йилгамўлжаллангганэнгмуҳимустуворйўналишларигабағишланганмажлисида “...бизмодернизациядеганда,

кўпинчасаноаттармоқларинимодернизацияқилишнитушунишгаўрганиб қолганмиз. Ҳолбуки, саноатбиланбирқатордаиқтисодиётимизнингқишлоқхўжалигикабиетак чисоҳасиниҳаммодернизацияқилиш, унингтаркибигакирадигандеярлибарчатармоқваишлабчиқаришишлари ниамалгаоширишгакаттаэҳтиёжсезилмоқда"[14], деганфикрнибилдирибўтди.

Мамлакатдаозиқ – овқатхавфсизлигинитаъминлашда 2009 йилдақабулқилинган "Қишлоқтараққиётивафаровонлигийили" Давлатдастуридабелгиланганчора – тадбирларҳаммуҳимаҳамиятгаэгабўлибҳисобланади.

Республикадаагросаноатмажмуасиниривожлантиришда "Қишлоқтараққиётивафаровонлигийили" Давлатдастурнингпринципиалаҳамиятгаэгабўлганйўналишисифатида белгиланган "қишлоқдасаноатишлабчиқаришивақурилишнижадалривожлантириш, мева – сабзавотвачорвамаҳсулотлариниқайтаишлашбўйичазамонавийтехникаҳ амдатехнологиялarбиланжиҳозланганихчамкорхоналарниташкилэтиш" [15] бўйичачора –тадбирлармуҳимаҳамияткасбэтади.

Таъкидлашкеракки, республикадабуборадавазифаларкенгмиқёсдақўйилди. Инқирозгақаршичоралардастурнингконкретбўлимлари – белгиланганкомплексчора – тадбирлароpасидаасосийвазифаларқаторидаозиқ – овқатвабошқаистеъмолтоварлариишлабчиқаришникенгайтиришнирағб

---

[14]И.Каримов. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. / Халқ сўзи. 22 январ, 2011 йил.

[15]Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. –Т.: Ўзбекистон. 2009. 35 -бет

атлантиришбўйичақабулқилингандастурлардамамлакатимизишлабчиқаришкорхоналариучункенгкўламлирағбатлантириштизиминазардатутилган. Жумладан, 2012 йилнинг 1 январигачагўштвасутниқайтаишлашгаихтисослашганмикрофирмавакичиккорхоналаручунбўшаганмаблағларниишлабчиқаришнитехникқайтажиҳозлашвамодернизацияқилишгамақсадлиравишдайўналтиришшартибиланягонасолиқтўловиставкаси 50 фоизгақисқартиришназардатутилган.

Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқаришни кенгайтириш ҳисобидан қишлоқда ихчам технологиялар билан жиҳозланган янги, замонавий қайта ишлаш корхоналарини шакллантириш ва уларнинг кенг кўламда фаолият юритиши учун ҳар томонлама мустаҳкам хомашё базасини ташкил этиш зарур. Республика Президенти И.А. Каримовнинг "Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари" асарида "бундай ишлаб чиқариш қувватлари ҳар бир вилоят, туман ва қишлоқда барпо этилиши зарурлиги" таъкидлаб ўтилган. Бу нафақат ишлаб чиқаришнинг янги ҳажмлари ва ялпи ички маҳсулотни ошириш, аввало озиқ-овқат ишлаб чиқаришни кўпайтириш имконини бериши айтиб ўтилган. Чунки озиқ-овқат маҳсулотларига эҳтиёж ҳамиша юқори бўлиб, бу эҳтиёж бундан буён ҳам ортиб боришига шубҳа йўқлиги ҳам таъкидланган.

Қишлоқхўжалигисоҳасидабелгиланганчора – тадбирларниамалгаоширишдафермерхўжаликлариҳиссасикаттабўлиббормоқда. 2008 йилдақишлоқхўжалигиялпимаҳсулотидафермерхўжаликлариулуши 32,5 фоизниташкилэтди, улардадеҳқончиликмаҳсулотларининг57,6 фоизи, чорвачиликмаҳсулотларининг 3,6 фоизиетиштирилди. Ўтгандаврлармобайнидабирфермерхўжалигигатўғрикеладиганермайдонлариҳажмиошди.

2008 йилдақишлоқхўжалигиишлабчиқаришсамарадорлигиниоширишмуҳимаҳамиятгаэгаэканлигиҳисобгаолинибфермерхўжаликлариучунажратилаётганермайдонларинимақбуллаштиришборасидазарурутадбирларамалгаоширилди. БухусусдаЎзбекистонРеспубликасиПрезидентининг “Фермерхўжаликларитасарруфидагиеручасткаларинимақбуллаштириш чора – тадбирларибўйичатаклифларишлабчиқишмақсадидамахсускомиссияни ташкилқилиштўғрисида”ги 2008 йил 6 октябрдагиПФ – 3077- сонлиФармониқабулқилинди. Ушбуфармойишнингмақсадиқуйидагилардиборат:

- республикадагимавжудфермерхўжаликлариихтиёридабўлганермайдонлариданяхлитконтурдардаягонатартибдамақсадливасамаралифойдаланишнитаъминлаш;

- агротехниктадбирларниамалгаоширишдасувресурсларидан ваqишлоқхўжаликтехникаларидан унумлифойдаланиш, уларнингсамарадорлигиниоширишҳисобигаолинадиганфермерхўжаликларидаромадиниошириш;

- суввабошқамоддийресурсларинитежайдиганянгиагротехнологияларниқўллашгақулайшароитяратиш;

- йириклаштирилганфермерхўжаликларинингкомплексмеханизациялашгамолиявийимкониятларини кенгайтириш;

- зарарбиланишлаётганваўзиниоқламаётганкичикфермерхўжаликларинингфаолиятигабарҳамбериш.

Истиқболдагидаврда (2012 й.) фермерхўжаликлариучунажратилаётганермайдонларинимақбуллаштиришборасидазарурртадбирларнингамалгаоширилишинатижасидаРеспубликабўйичаўртача 1 тафермерга 56 гаермайдонитўғрикелади.

Аввалларизараркўрибишлайдиган, рентабеллигипаствaистиқболсизширкатхўжаликларинитугатишнегизидаташкилэтилганхусусийфермерхўжаликларибугунгикундақишлоқхўжалигимаҳсулотлариниишлабчиқарувчиасосийкучгаайланди.

Ҳарйилифермерхўжаликлариниқўллаб–қувватлашучунйирикмиқдордамоддийресурсвамаблағларажратилмоқда. 2008 йилдақишлоқхўжалигимуҳимтурдагимаҳсулотлариниетиштиришучун 1 трлн. сўм, жумладан, пахтатайёрлашга – 800 млрд.сўм, ғаллаетиштиришга 200 млрд. сўммаблағаванстариқасидаберилган. 2009 йилдаушбумақсадларучун 1,2 трлн. сўммаблағажратилди.

Буларнингнатижасида 2008 йилдафермерхўжаликларинингпахтаетиштиришдагиулуши 99,1 фоизни, ғаллаетиштиришдаэса 79,2 фоизниташкилқилди.

Бугунгикунгакелибреспубликамизда 220 минггаяқинфермерхўжаликларифаолиятюритаётганбўлиб, улардажами 1,5 млн.гаяқинқишлоқмеҳнаткашларимеҳнатқилишмоқда, яъни биттафермерхўжалигиулушига 6,8 кишитўғрикелмоқда.

Шубиланбиргаамалгаоширилганишлартажрибасифермерликфаолиятиниянадаривожлантиришучунбирқатормуаммоларниҳалқилишнииталабқилмоқда. Хусусан, фермерхўжаликларинишакллантиришнингдастлабкибосқичидауларгаажратибберилганермайдонларинингкамлигимаҳсулотишлабчиқаришрентабеллигиниўсишигатўсқинликқилмоқда.

Шунингучун “Қишлоқтараққиётивафаровонлигийили” Давлатдастурида, аввало “Фермерхўжалигитўғрисида”гиЎзбекистонРеспубликасиҚонунигаўзгартиришвақўшимчаларкиритишваунгаасосанэсақишлоқхўжалигимаҳсулотларииетиштиришбиланшуғулланишнингмақбулшарт - шароитларивахўжаликларнингихтисослашувиниҳисобгаолганҳолдафермерхўжалигиниюритишучунберилганеручасткасинингэнгкамўлчамини кўпайтиришнормаларининиқабулқилишбелгиланган.

Шунга эьтиборни қаратиш керакки, республикада суғориладиган ер майдонларининг чекланганлиги, барча ҳудудларда фермер хўжаликларига ажратиладиган ер майдонларини кенгайтириш имконини бермайди. Шунинг учун ҳам, мавжуд фермер хўжаликларига етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлайдиган кичик корхоналарни ташкил этиш учун шароит яратиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Бу эса қўшимча иш жойлари яратиш учун замин тайёрлайди. Бу ўз навбатида аҳолини, айниқса қишлоқ аҳолисини иш билан таьминлаш ва даромадларини ошириш масаласини ҳал этишда кенг имкониятлар яратади. Натижада аҳолининг тўловга қобил талаби ҳам ошади. Бу эса ўз навбатида истеъмолнинг рационаллашувига олиб келади.

Мамлакатимизда амалга оширилган ислоҳотларнинг муҳим натижаларидан бири аҳолига шахсий томорқа хўжалиги учун қўшимча ер майдонларининг ажратилганлигидир. Маьлумки, шахсий томорқа хўжаликлари, яьни ҳозирги деҳқон хўжаликлари Ўзбекистонда аҳолини иш билан таьминлашда алоҳида ўрин эгаллаш билан бирга қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштиришда ва аҳолини озиқ-овқат махсулотларига бўлган талабини қондиришда муҳим роль

ўйнайди. Уларнинг ривожланиши мамлакатда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш имконини беради.

Шуни таькидлаш зарурки, 2004 йилда деҳқон хўжаликларида банд бўлганлар сони 1,2 млн. кишини ташкил этди. Бу иқтисодий фаол аҳолининг 13 % ини ташкил этади. Шу нарса эьтиборни тортадики, деҳқон ва фермер хўжаликларида маҳсулдорлик анча юқори бўлиб, бу моддий манфаатдорлик билан бевосита боғлиқдир.

ЎзбекистонРеспубликасикичиккорхоналарвахусусийтадбиркорлартомониданмаҳсулотишлабчиқаришвауларниэкспортқилишбўйичажудакаттасалоҳиятгаэга. Айниқсақишлоқхўжалигимаҳсулотлариетиштиришвауларниқайтаишлашбўйичакенгимкониятлармавжуд. Лекин, етиштирилганмаҳсулотнитайёрлов, унгақайтаишловбериш, сақлашвасотишнингсамаралитизимимавжудэмаслигисабаблиишлабчиқарувчиларҳосилетилгандавրдаумумийваташишучункетадиганҳаражатларниҳамқоплашимкониятигаэгабўлмайди. Натижадаетиштирилганҳосилнинганчақисминобудбўлади.

Қишлоқхўжалигисоҳасидафаолиятюргизаётганкичикбизнескорхоналарининг, хусусийтадбиркорларнингреалдаромадлариниоширишкўпжиҳатданмевавасабзавотларнитайёрловтизиминиислоҳқилинишигабоғлиқдир

Шунитаъкидлашзарурки, хозиргипайтдабундаймаҳсулотларниишлабчиқарувчи-экспортерларсолиқимтиёзларигаэгадирлар. Лекин, таъкидлашжоизки, кичикбизнескорхоналари, айниқсақишлоқхўжалигисоҳасидагикорхоналардамаҳсулотниэкспортқилишникенгайтиришимкониятлариунчаликкаттаэмас. Чунки, дунёбозоридамаҳсулотнисотишбозорлариучункескинрақобаткурашима

вжудбўлиб, букурашдағолибчиқишосонишлардэнэмаслигинитажрибаларяққолкўрсатади. Ҳарқандаймаҳсулотнихорижбозорларидасотишмаркетингтадқиқотлари ўтказишни, маҳсулотгабўлганталабниўрганишни, унирекламақилишни, маҳсулотларниташишучунтранспортвоситалариниёллашни, шартномалартузишни, ўз манфаатлариниҳимояқилишниталабэтади.

Тажрибашуникўрсатадики, дунёдагикўпгинамамлакатлардамаҳсулотишлабчиқаришбиланмашғулбўлганларшумаҳсулотнисотишваэкспортқилишбиланшуғулланмайдилар. Бундайишларбиланбошқалар, яънимаҳсулотэкспортигаихтисослашганвоситачифирмаларвакомпанияларшуғулланадиларвабарчамуаммоларнисамаралиҳалэтаоладилар. Бундайҳолотмеҳнаттақсимотинингустунликлариданмаксималдаражада фойдаланишимконииниберади.

Агросаноатмажмуинимодернизацияқилишватехнологикянгилашкабичора – тадбирлардоирасидаерларнингунумдорлигимасаласигаалоҳидаэътибор қаратишлозим. Хозиргивақтдаюртимиздажамисуғориладиганерларнингқарийб 49 фоизтурлидаражадашўрланганбўлиб, бунингқарийб 18 фоизикучливаўртадаражадашўрланганерлардир, 23 фоизданортиғиэсабонитетипастерлартоифасигакиради. Бундайҳолатерларнингмелиоративҳолатинияхшилашваунумдорлигини оширишгайўналтирилганчора-тадбирларниамалгаошириш, уларгайўналтирилганинвестицияларнисамарадорлигиниоширишвамақсадлиишлатиш, замонавийтехнологияларватехниканижорийэтишкабивазифаларниҳалэтишниталабэтади. Буларэсаўзнавбатидамамлакатдаозиқ –

овқатхавфсизлигинитаъминлашниянадаюқоридаражагакўтаришучунза миняратади.

Хулоса ва таклифлар

1.Ҳозиргипайтдаозиқ-овқатхавфсизлигимуаммоларикишиларҳаётфаолиятинингмуҳимтизими сифатидажиддийаҳамиятгаэгабўлиббормоқда. Ушбумуаммоўзинингдолзарблигижиҳатиданҳарбийваумумиқтисодийха вфсизликбиланбирқатордатуради. Озиқ-овқатхавфсизлигинитаъминлашмамлакатсуверинитетини, иқтисодийхавфсизлигиниваижтимоийбарқарорликнисақлабқолишнинг муҳимшартлариданбиригаайланмоқда. Ўз-ўзиниозиқ-овқатмаҳсулотларибилантаъминламасдантуриб, миллийхавфсизликнингбошқакомпонентларитўғрисидасўзюритиббўлм айди.

2. Давлатнингозиқ-овқатгаоидсиёсатиозиқ – овқаттурларинингдеярлибарчатурларибиланўз-ўзинитаъминлашникўздатутади. Аҳолигаетарлидаражадачорвачиликмаҳсулотлариваўсимликмойиетказ иббериш, қишлоқхўжаликмаҳсулотлариниқайтаишлашвасақлашучунзарурбўлганб азанибарпоқилишшунингдекозиқ-

овқатмаҳсулотлариасосийтурларинингетарлизаҳирасинишакллантириш, уларнингчаканабаҳоларибарқарорлигинитаъминлашгаэришиш, четданкелтирилаётганмаҳсулотлархизматиниқисқартирибборишҳамозиқ-овқатхавфсизлигинитаъминлашнингмуҳимйўналишлариҳисобланаи.

3. Мамлакатдаиқтисодийхавфсизликнитаъминлашгақаратилганчора-тадбирларниамалгаоширишучунунингиндикаторлариёкиасосийкўрсаткичларинимониторингиниташкилэтишмуҳимаҳамияткасбэтади. Мониторингиқтисодийхавфсизликкўрсаткичларинианиқлаш, таҳлилқилишваударнингўзгариштенденцияларивaистиқболларинианиқлашимконинибepади.

4. Иқтисодийхавфсизлик кўрсаткичларинингўртачажаҳонваМДҲмамлакатларинингайнаншундай индикаторларигавабелгиланганқуйитаҳликаличегараларигатаққослашорқалимиллийиқтисодиётнингҳақиқийҳолатинианиқлаш, унгабаҳоберишмумкин. Фақатшундагинамамлакатиқтисодийхавфсизлигинитаъминлашгақаратилганиқтисодийсиёсатнингмақсадлариваударниамалгаоширишйўналишларинибелгилашгаимконтуғилади.

5. Ўзбекистондаозиқ-овқатхавфсизлигинитаъминлаш, озиқ-овқатхавфсизлигигаэришишнингэнгмуҳимшартлариданбирибуреспубликадарақобатбардошмаҳсулотларииишлабчиқорувчитракторвақишлоқхўжалигимашинасозлигининг, шунингдекминералўғитлар, ўсимликларниҳимояқилишвоситалар, ветеренарияпрепаратларивабошқаларниишлабчиқарувчисаноатнисамаралифаолиятинитаъминлашдир.

6. Мамлакатаҳолисиниозиқ-овқатмаҳсулотларибилантаъминлашбозорбаҳоларинидавлаттомонидан

тартибгасолишнингиқтисодийвоситаларидანфойдаланишнитақозоэтади.

7. Ерларнингмелиоративҳолатинияхшилашваунумдорлигиниоширишгайўналтирилганчора-тадбирларниамалгаошириш, уларгайўналтирилганинвестициялaрнисамарадорлигиниоширишвамақсадлиишлатиш, замонавийтехнологияларватехниканижорийэтишкабивазифаларниҳалэтишмақсадгамувофиқбўлади. Буларэсаўзнавбатидамамлакатдаозиқ – овқатхавфсизлигинитаъминлашниянадаюқоридаражагакўтаришучунзаминяратади.

Фойдаланиладиганадабиётларрўйхати

1. ЎзбекистонРеспубликасиҚонунлари

1. ЎзбекистонРеспубликасиКонституцияси. –Т.: «Ўзбекистон». 2003
2. «ЎзбекистонРеспубликасинингмиллийхавфсизликКонцепциаситўғрисида»гиҚонун
3. ЎзбекистонРеспубликасининг “Фермерхўжалигитўғрисида”гиҚонуни (янгитаҳрирда) .- Т.: 26 август 2004 йил.
4. ЎзбекистонРеспубликасининг “Деҳқонхўжалигитўғрисида”гиҚонуни (янгитаҳрирда) .- Т.: 23 май 2005 йил.

5. Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонун. Халқ сўзи. 2000 йил. 22 июнь

2. ЎзбекистонРеспубликасиПрезидентиФармонлари ваҚарорлари

6. “Фермер хўжаликларини қайта ташкил этиш ва уларнинг ер майдонларини оптималлаштиришда қонунчиликка риоя этиш чора – тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Тошкент, 2011 йил 18 апрель

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фермер хўжаликлари тасарруфидаги ер участкаларини мақбуллаштириш чора – тадбирлари бўйича таклифлар ишлаб чиқиш мақсадида махсус комиссия ташкил қилиш тўғрисида”ги 2008 йил 6 октябрдаги Фармони

8Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Озиқ–овқат экинлари экиладиган майдонларни оптималлаштириш ва уларни етиштиришни кўпайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. 2008 йил 20 октябр

9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Инқирозга қарши чоралар дастури тўғрисида”ги 2008 йил 28 ноябрдаги Фармони

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили” Давлат дастури тўғрисида”ги 2009 йил 26 январдаги Қарори

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Шахсий ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликларида чорва молларини кўпайтиришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғриси»даги Фармони. Халқ сўзи. 2006 йил, 24 март

3. ЎзбекистонРеспубликаси ВазирларМаҳкамасининг Қарорлари

12.Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси мажлисининг 2008 йилда Республикани ижтимоий – иқтисодийривожлантиришякунларива 2009 йилдаиқтисодиётнибарқарорривожлантиришнингэнгмуҳимустуворвазифаларитўғрисида. 2009 йил 13 февраль

4. ЎзбекистонРеспубликасиПрезиденти асарлари

13.Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. / Халқ сўзи. 22 январ, 2011 йил.

14. КаримовИ.А. Мамлакатимиздадемократикислоҳотларниянадачуқурлаштиришвафуқароликжамиятиниривожлантиришконцепцияси./ Халқсўзи, 2010 йил, 13 ноябрь

14. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Халқ сўзи, 30 январь 2010 йил.

15. Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш устувор мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. – Т.: Ўзбекистон, 2010

16. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни баратаф этишнинг йўллари ва чоралари. Т.: “Ўзбекистон” , 2009

17. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: “Маънавият”, 2009

5. Дарсликларваўқувқўлланмалар

18. АбулқосимовХ.П. Иқтисодийхавфсизлик. Ўқувқўлланма. –Т.: Akademiya. 2006
19.Экономическая безопасность России. Общий курс. Под ред. акад. Сенчагова В. –М.: ДЕЛО, 2005
20. ИсахўжаевА., РасулевА. Хуфёнаиқтисодиётваиқтисодийхавфсизлик. –Т.: ЎзбекистонРеспубликасиИИВАкадемияси, 2004
21. Вечканов Г.С. Экономическая безопасность: Учебник для вузов. – СПб. Питер 2007.
22.Экономическая безопасность: учеб.пособие для студентов экономических вузов, обучающихся по специальностям экономики и управления. В.А.Богомолов и др. / Под ред. В.А.Богомолова. М. ЮНИТИ ДАНА, 2009
23. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий – иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги "Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади" мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув-услубий мажмуа. Тошкент. Иқтисодиёт. - 2010
24.Словарь иностранных слов. –М.: Проспект. 1996.

6. Илмиймақолалар вабошқаманбалар

25. Абатуров В. Продовольственная опасность. // Экономическое обозрение. №8, 2007
26.Алтухов А. Продовольственная безопасность как фактор социально – экономического развития страны / Экономист, №5, 2008 . с.33-43.

27. Коровкин. В. Пути решения проблемы продовольственной безопасности России // Международный сельскохозяйственный журнал. №2, 2003
28.ПродовольственнаябезопасностьвУзбекистане.UNDP. 2010

7. Статистиктўпламлар

30.Основныепоказателисоциально-экономическогоразвитияРеспубликиУзбекистанза 2000-2005 годы. Статистическиесборники.
31.ЭкономикаУзбекистана// Информационно-аналитическийобзорза 2006 год. Ташкент, 2008.
32.Узбекистанвцифрах. 2009. – Т.: 2009
33.ЎзбекистонРеспубликасининг 2006 йилгистатистикахборотномаси. – Т.: 2007
34.СтатистическийежегодникрегионовУзбекистана. 2009. Стат.сб. Т.: 2009
35. Ўзбекистон статистик ахборотномаси. Тошкент. 2012.